

บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องศึกษาสภาพปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
ศึกษากรณี : พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาเขต ๒ จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด
ทฤษฎี เอกสารต่าง ๆ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย โดยแยกประเด็นการ
ทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยออกเป็น ๗ ประเด็นดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้
- ๒.๓ แนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้
- ๒.๔ แนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
- ๒.๕ การจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยองค์รวมของสถานศึกษาและความพร้อมใน
การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน บทบาทของครูในการจัดการเรียน การ
สอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ด้านการเรียนการสอน

มีหน้าที่และการทำงาน คือ (๑) พัฒนาปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษา โดยบูรณาการปรัชญา
เศรษฐกิจพอเพียงสอดแทรกในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการ
เรียนรู้ที่คาดหวังที่สะท้อนหลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ในกระบวนการเรียนรู้ (๒) จัด
ให้มีพระสงฆ์สอนวิชาพระพุทธศาสนาในทุกวันอังคาร ตลอดปีการศึกษา (๓) ร่วมจัดกิจกรรมวันสำคัญ

ทางศาสนาและพระมหากษัตริย์ เช่นวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชนมพรรษา โดยประสานความร่วมมือกับทางวัด^๑

สรุปรายงานผลการดำเนินงาน ด้านกายภาพ มีหน้าที่และการดำเนิน ดังนี้ (๑) จัดสภาพแวดล้อม ในโรงเรียนให้สะอาดร่มรื่น เป็นระเบียบเรียบร้อย ปลูกไม้ดอก ไม้ประดับ ด้านหน้า ด้านหลังอาคารเรียน และบริเวณ จัดสร้างเรือนเพาะชำ ปลูกกล้วยไม้ เพื่อสร้างบรรยากาศให้ดูสดชื่น งดงามตา นำพาให้จิตใจ สงบเย็น (๒) จัดทำป้ายพุทธสุภาษิต ป้ายคำขวัญ คติ ข้อเตือนใจต่างๆ ติดตามอาคารเรียนอาคาร ประกอบ และบริเวณ เพื่อพัฒนาศีล สมาธิและปัญญา (๓) ปรับปรุงศาลาพระพุทธรูปเทพื้นโดยรอบ เพื่อ สะดวกต่อการกราบไหว้ สร้างเสาชิงช้าใหม่ โดยด้านขวาประดิษฐานพระพุทธรูป ด้านซ้ายตั้งพระบรม ฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และประดับธงศาสนา และธงพระมหากษัตริย์ไว้ด้านหลัง พระพุทธรูป และพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อสร้างจิตสำนึกต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (๔) จัดให้มีห้องจริยศึกษา ตั้งโต๊ะหมู่บูชา จัดบรรยากาศให้สะอาดเรียบร้อยเพื่อ จัดกิจกรรมการเรียนการสอน (๕) จัดสร้างห้องสุขาและห้องอาบน้ำ ด้วยงบบริจาค จากคณะครู ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้มีจิตศรัทธา (๖) ปรับปรุงสนามเด็กเล่น (๗) จัดทำบันได และเทพื้นทางเท้ากว้าง โดยรอบ อาคาร เพื่อป้องกันดินพังและน้ำไหลเข้าอาคาร (๘) จัดตกแต่งห้องพิเศษต่างๆ ให้สะอาด เป็นระเบียบ เรียบร้อย เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ (๙) สรุปรายงานผลการดำเนินงาน^๒

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือครูผู้สอน ดังนั้น ครูผู้สอนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะ เรื่องของความสำคัญ ความจำเป็น ทั้งนี้เพราะจะช่วยในการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการเรียน การสอน เมื่อแนวคิดเปลี่ยน การกระทำย่อมเปลี่ยนตามไปด้วย การกระทำหรือบทบาทของครูผู้สอนมี ประเด็นสำคัญดังนี้

^๑ พระสวรค์ ยมสีดา, “ปัจจัยเชิงเหตุแบบบูรณาการ บ้าน วัด โรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การดำรงชีวิตแบบพุทธของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐-๒๔.

^๒ สมุทร อินมณี, “การพัฒนาครูด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถี พุทธโรงเรียนวัดเจริญราษฎร์บำรุง ตำบลตลาดไทร อำเภอยะรัง จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐-๔๒.

๑. บทบาทในฐานะผู้จัดการและผู้อำนวยการความสะอาด

บทบาทในฐานะผู้จัดการ ซึ่งกำหนดเป้าหมายในการจัดการว่า "ให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพของตนเอง" ดังนั้นครูจะต้องมีข้อมูลของผู้เรียนแต่ละคนรอบด้าน เพื่อนำมาวิเคราะห์และจัดการอย่างเหมาะสมเป็นงานหลักที่สำคัญ ทั้งนี้เพื่อ

๑. วางแผนการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย

๑.๑ การวางแผนผู้อำนวยการความสะอาด เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้เรียน ซึ่งจำเป็นต้องมีข้อมูลผู้เรียนรอบด้าน เพื่อนำมาวิเคราะห์และจัดการได้อย่างเหมาะสม เช่น จัดการด้านแหล่งเรียนรู้ จัดกิจกรรมสนับสนุน การให้การส่งเสริมเป็นต้น หรือการสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น ชุมชน บุคคลอื่น เพื่อเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

๑.๒ การวางแผนการเรียนรู้ รวมถึงการบริหารชั้นเรียนให้สอดคล้องกับรูปแบบหรือวิธีการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้ง

๑.๓ การวางแผนการจัดการเรียนรู้ในแต่ละครั้ง มีขั้นตอนสำคัญ คือ กำหนดจุดประสงค์ ประเมินพฤติกรรมหรือความสามารถของผู้เรียน กำหนดวิธีการสอน และประเมินผล

๒. กำหนดบทบาทของตนเอง โดยเฉพาะการเป็นตัวกลางที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้เรียน การเป็นแบบอย่างที่ดี การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการประพฤติปฏิบัติของผู้เรียน การสร้างระบบและการสื่อสารกับผู้เรียนให้ชัดเจน การสร้างระบบควบคุม กำกับ ดูแลด้วยความเป็นธรรมและเป็นประชาธิปไตย

๒. บทบาทในฐานะผู้จัดการเรียนรู้

บทบาทในฐานะผู้จัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนแต่ละคนให้เต็มตามศักยภาพ ครูมีบทบาทที่สำคัญดังนี้

๑. การเตรียมการสอน ครูควรเตรียมการสอนดังนี้

๑.๑ วิเคราะห์ข้อมูลของผู้เรียน เพื่อจัดกลุ่มผู้เรียนตามความรู้ความสามารถ และเพื่อกำหนดเรื่องหรือเนื้อหาสาระการเรียนรู้

๑.๒ วิเคราะห์หลักสูตร เพื่อเชื่อมโยงกับผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเฉพาะการกำหนดเรื่องหรือเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ ตลอดจนวัตถุประสงค์สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนสู่ความเป็นสากล

๑.๓ เตรียมแหล่งเรียนรู้ เตรียมห้องเรียน

๑.๔ วางแผนการสอน ควรเขียนให้ครอบคลุมองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

- (๑) กำหนดเรื่อง
- (๒) กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน
- (๓) กำหนดเนื้อหา ครูควรมีรายละเอียดพอที่จะเติมเต็มผู้เรียนได้ ตลอดจนมีความรู้ในเนื้อหาของศาสตร์นั้น ๆ
- (๔) กำหนดกิจกรรม เน้นกิจกรรมที่ผู้เรียนได้คิดและลงมือปฏิบัติ ได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย นำข้อมูลหรือรู้นั้นมาสังเคราะห์เป็นความรู้หรือเป็นข้อสรุปของตนเอง ผลงานที่เกิดจากการเรียนรู้ของผู้เรียนอาจมีความหลากหลายตามความสามารถ ถึงแม้จะเรียนรู้จากแผนการเรียนรู้เดียวกัน
- (๕) กำหนดวิธีการประเมินที่สอดคล้องกับจุดประสงค์
- (๖) กำหนดสื่อ วัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือประเมิน

๒. การสอน ครูควรคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

- ๒.๑ สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้
- ๒.๒ กระตุ้นให้ผู้เรียนร่วมกิจกรรม
- ๒.๓ จัดกิจกรรมหรือดูแลให้กิจกรรมดำเนินไปตามแผน และต้องคอยสังเกต บันทึกพฤติกรรมที่ปรากฏของผู้เรียนแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม เพื่อสามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้มีความเหมาะสม
- ๒.๔ ให้การเสริมแรง หรือให้ข้อมูลย้อนกลับ ให้ข้อสังเกต
- ๒.๕ ประเมินผลการเรียน เป็นการเก็บรวบรวมผลงานและประเมินผลงานของผู้เรียน ประเมินผลการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้

จากที่กล่าวมาข้างต้นมีลักษณะเป็นหลักการที่ครูสามารถนำมาขยายความเพิ่มเติมในเชิงปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางและใช้เป็นข้อสังเกตในการปฏิบัติงานและประเมินการปฏิบัติงานของตนเองที่ผ่านมา ครูได้แสดงบทบาทมาน้อยเพียงใดในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีส่วนใดที่ยังไม่ได้ทำ หรือต้องปรับปรุง แก้ไขบ้าง พิจารณาได้ดังนี้

๑. การเตรียมการจัดการเรียนรู้ ครูควรมีบทบาทดังต่อไปนี้
 - ๑.๑ วิเคราะห์หลักสูตร
 - ๑.๒ ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนหรือสอดคล้องกับท้องถิ่นหรือบูรณาการเนื้อหาสาระระหว่างกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชา
 - ๑.๓ เตรียมแหล่งเรียนรู้ เอกสาร สื่อประกอบการเรียนรู้
 - ๑.๔ มีข้อมูลผู้เรียนที่จะนำไปเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้
๒. การจัดการเรียนรู้ควรให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้
 - ๒.๑ เลือกเรื่องที่จะเรียน
 - ๒.๒ วางแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง
 - ๒.๓ เรียนโดยการแลกเปลี่ยนความรู้
 - ๒.๔ เรียนด้วยกระบวนการกลุ่ม
 - ๒.๕ เรียนจากห้องสมุด
 - ๒.๖ เรียนจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในและนอกโรงเรียน
 - ๒.๗ เรียนโดยบูรณาการสาระ ทักษะ และคุณธรรม
๓. ผลการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน สิ่งที่คุณเรียนได้รับมีดังนี้
 - ๓.๑ มีผลงานการเรียนรู้ที่หลากหลาย แม้เรียนจากแผนการเรียนรู้เดียวกัน
 - ๓.๒ มีผลงานเชิงสร้างสรรค์
 - ๓.๓ มีผลงานที่ภาคภูมิใจ
 - ๓.๔ สรุปความรู้ได้ด้วยตนเอง
 - ๓.๕ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่ม
 - ๓.๖ ตัดสินใจ ลงความเห็น เลือกปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมกับเรื่องและสถานการณ์
 - ๓.๗ มีความมั่นใจและกล้าแสดงออก
๔. การประเมินผล ครูจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้
 - ๔.๑ สอดคล้องกับจุดประสงค์ ประเมินตามสภาพจริง
 - ๔.๒ มีวิธีการและ เครื่องมือสอดคล้องกัน
 - ๔.๓ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมิน
 - ๔.๔ นำผลการประเมินไปพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

จากข้อมูลทั้งหมดที่ได้กล่าวมา จะเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเป็นสิ่งที่ยากและดูเหมือนว่าครูจะมีภาระงานมากขึ้น ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานนี้จะต้องตั้งใจ มีความพยายามความอดทน และต้องทำงานตลอดเวลา แต่ถ้าจะพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว ก็ไม่ใช่ภาระงานที่นอกเหนือขอบเขตของความเป็นครูที่มีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาบุคคล ครูที่ปฏิบัติหน้าที่เต็มที่ตามแนวทางที่ถูกต้อง ย่อมจะได้รับผลงานของความเหน็ดเหนื่อยอย่างคุ้มค่าในเบื้องต้น คือได้ชื่นชมกับความเจริญงอกงามของศิษย์ ดังคำกล่าวที่ว่า “ความสำเร็จของศิษย์คือรางวัลชีวิตของครู” และทางด้านวัตถุก็จะได้รับสิทธิประโยชน์อันพึงมีพึงได้อย่างสมน้ำสมเนื้อ ตามกลไกที่ระบุเป็นสาระต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ในหมวดที่ ๗ ครูทั้งหลายที่มีความตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน ย่อมจะมีความยินดีที่จะรับภาระอันหนัก แต่มีคุณค่านี้ไว้ด้วยความเต็มใจ และมีความภาคภูมิใจในความเป็นครูอาชีพ มิใช่คนที่มัวชีพเป็นครูและหาเลี้ยงชีวิตอยู่ไปวัน ๆ

๖. บทบาทของผู้บริหารในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนครู ซึ่งเป็นบุคลากรหลักและมีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้บริหารจึงต้องสนับสนุนให้ครูทำความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักการสำคัญ เพราะจะช่วยในการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ เมื่อแนวคิดเปลี่ยน การกระทำย่อมเปลี่ยนตามไปด้วย นอกจากนี้ผู้บริหารยังมีบทบาทที่สำคัญ คือ (๑) สนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ (๒) สนับสนุนการนิเทศการจัดการเรียนการสอน และ (๓) กำกับติดตามประเมินผล

๖.๑ บทบาทในการสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

ผู้บริหารเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการศึกษาประสบความสำเร็จ ส่งผลต่อคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นคนไทยที่สมบูรณ์ ดังที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดไว้ในความมุ่งหมายและหลักการซึ่งต้องการให้คนไทยมีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย จิตใจสติปัญญา มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญยัง

ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องให้กับผู้เรียน เกี่ยวกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การพึ่งพาตนเอง การใฝ่รู้ อยู่เสมอ การเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเสมอภาค การเคารพกฎหมาย ความรู้สากล ประชาธิปไตยศิลปวัฒนธรรมของชาติ และการเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบเดิมที่เคยใช้ เพื่อตอบรับกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ การ

บริหารจัดการที่เน้นบุคคลเป็นสำคัญ ซึ่งคำนึงถึงความต้องการความแตกต่าง ความสนใจ ความเอื้ออาทร ความต้องการมีส่วนร่วม ของบุคลากรทุกคน วิสัยทัศน์นี้จะส่งผลให้ผู้บริหารปรับพฤติกรรมการบริหารให้เป็นแบบอย่างแก่ครู ซึ่งจะถ่ายทอดไปถึงพฤติกรรมกรรมการเรียนการสอนของครู ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ บทบาทของผู้บริหารที่เอื้อต่อบรรยากาศการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีดังนี้

๖.๑.๑ ด้านหลักสูตร

หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถิพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัด ก็คือ การบูรณาการหลักสูตรทั้งที่เป็นความรู้ ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรมและการฝึกปฏิบัติหลักสูตร ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนด ในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป “โดยครูจะต้องมีการเตรียมสิ่งต่างๆ ได้แก่

๑) การเตรียมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีก สะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น”

๒) การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ห้องเรียนแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษา และผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ในชีวิตประจำวัน

๓) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธา ค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น^๔

^๓ สมิต สัจฉกร, การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถิพุทธ, กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓, หน้า ๓๔-๓๘.

^๔ สำนักงานวัดกรรมการจัดการศึกษา สำ นักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้า

๖.๑.๒ ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้งนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาดนและผู้อื่น ประสานร่วมมือกับวัด / คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ ทั้งนี้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาดนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่ เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้หรือ “การดู ฟัง เป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา^๕

๖.๑.๓ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนวิถิพุทธ มีดังนี้

๑) **หลักการ** กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิดมีการฝึกปฏิบัติเสมอๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อมๆ กัน

๒) **หลักคิด** การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธ คือ กระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา(ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาดนจนเป็นกำลังสำคัญ^๖

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓ – ๒๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓ – ๒๕.

ในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อม และภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ^๗

๓) หลักทำ ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการหลักคิดข้างต้นโดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง ๔ ลักษณะ คือ กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรกิจกรรมประจำวัน/ ประจำสัปดาห์ กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมพิเศษอื่นๆ^๘

ก. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร ได้แก่ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวด มารยาทชาวพุทธ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา) กิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญา เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

ข. กิจกรรมประจำวัน/ ประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตา และสงบนิ่ง (สมาธิ) กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท กิจกรรมนั่งไหว้พระ (ในแถวหน้าเสาธง) กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน

ค. กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน ประกอบด้วย กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหาร ก่อนการรับประทานอาหาร กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่า ไม่ดั่ง ไม่โกหก ไม่เหลื่อ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร กิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน

ง. กิจกรรมก่อนเลิกเรียน ประกอบด้วย กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ

จ. กิจกรรมประจำสัปดาห์ ประกอบด้วย กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด)

ฉ. กิจกรรมเนื่องในโอกาส วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา

^๗ สมิต สัจฉกร, การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางโรงเรียนวิถิพุทธ, หน้า ๔๐-๔๒.

^๘ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, หน้า ๙๖.

วันเข้าพรรษา วันอัฐมิบูชา โดยมีรายละเอียด ดังนี้^๙

(๑) กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษาสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชนร่วมกิจกรรม เช่น ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา ฟังพระเทศนา (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม) เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา

(๒) หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนแห่เทียนพรรษา(๓) สถานศึกษาจัดบรรยายศาสนวันสำคัญทางศาสนาโดยระดับชั้นทิวสีเหลืองเชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

ข. กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาพิเศษ(มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม) กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม) กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสมานานศีลในวันพระกิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยาวาจาอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา กิจกรรมต้นไม้อธิฐานกิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง) และกิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเข้าพรรษา

๖.๑.๔ ด้านครูผู้สอน

ผู้บริหาร ครู วิทยากร ผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถชำนาญการ เป็นพี่เลี้ยงเป็นผู้ที่ช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้การเรียนการสอนของครูได้ประสบความสำเร็จ และการเข้าร่วมการอบรมจากวิทยากร การได้รับคำแนะนำ การรับคำปรึกษาการเผยแพร่ผลงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลงานการสนทนาระหว่างครูด้วยกันเอง การสร้างขวัญกำลังใจ การได้รับการพิจารณาความดีความชอบ การได้รับยกย่องชมเชย

^๙ สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, การศึกษาของคนไทยในอดีตนั้นคนไทยมีฐานการศึกษาด้วยการใช้หลักธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, ๒๕๕๐, หน้า ๑๐-๑๕.

การสร้างความมั่นใจให้แก่ครู และนักเรียนที่คอยเป็นตัวแปรที่สำคัญให้แก่ครูมีส่วนช่วยในการทำงานของครู และเป็นผู้เชี่ยวชาญมากขึ้น^{๑๐}

๖.๑.๕ ด้านนักเรียน

ด้านตัวนักเรียน มีทักษะการดำรงชีวิตที่เหมาะสม มีความสามารถในการควบคุมตนเอง กล้าแสดงออก มีทักษะในการปฏิเสธเพื่อน มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ไม่มีปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ มีเจตคติที่เหมาะสม หรือไม่โน้มน้าวใจจะชอบเสี่ยง/ทดลองใช้ยาและไม่ปฏิเสธค่านิยมหรือหลักศาสนาที่สังคมส่วนใหญ่ยึดถือ มีพัฒนาการทางพฤติกรรมที่เหมาะสมในวัยเด็ก เช่น การไม่ต่อต้านสังคม ไม่พูดปด ไม่ขโมย ไม่ก้าวร้าว ไม่ขาดสัมพันธภาพที่ดีกับครูและโรงเรียน^{๑๑}

๒. การจัดหาแหล่งการเรียนรู้

เนื่องจากการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญต้องตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมที่หลากหลายให้ผู้เรียนเลือกเรียนรู้ตามความสนใจ แหล่งการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ เรือนเพาะชำ สวนหย่อม ห้องจริยศึกษา ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องพลศึกษา ห้องพยาบาล ห้องครัว เป็นต้น แหล่งการเรียนรู้ที่กล่าวมานี้ มีอยู่ในสถานศึกษาตามปกติอยู่แล้ว หากผู้บริหารสถานศึกษาบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ให้เป็นระบบ วางแผนการใช้แหล่งการเรียนรู้ จัดตั้งบุคลากรรับผิดชอบดูแล มีการควบคุมกำกับ และติดตามประเมินผลการใช้แหล่งการเรียนรู้ รวมทั้งแสวงหาแหล่งเรียนรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและความต้องการของครูในฐานะผู้อำนวยการความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ จะทำให้การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

^{๑๐} วิไลวรรณ เจนการช่าง, “สภาพปัญหาและแนวทางส่งเสริมการวิจัยในชั้นเรียนของครูผู้สอนโรงเรียนในศูนย์เครือข่ายเขาสวนกวาง คำม่วง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔”, สารนิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

^{๑๑} สุรศักดิ์ บึงบาง, “ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาด้านวินัยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในสถานศึกษาของรัฐและเอกชน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๒), หน้า ๙.

๓. การวิจัยในชั้นเรียน

ผู้บริหารสถานศึกษาควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการวิจัยในชั้นเรียน เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนของครูให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจะมีปัญหาวิจัยมากมายที่ท้าทายความสามารถของครูในการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนต่อไปผู้บริหารอาจเชิญวิทยากรที่มี ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการวิจัยในชั้นเรียนมาให้ความรู้เบื้องต้น ให้ครูมีโอกาสฝึกทำงานวิจัยในชั้นเรียนด้วยตนเอง และนำผลการวิจัยไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนได้อย่างแท้จริงอย่างไรก็ตามควรปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อการวิจัยว่า การวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ไม่จำเป็นต้องใช้สถิติขั้นสูงที่ยุ่งยากซับซ้อนก็สามารถทำได้ นับเป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้บริหารควรให้ความสนใจและสื่อสารให้บุคลากรได้เข้าใจตรงกันนับแต่เบื้องต้นก่อน

๔. การจัดหาสื่อ วัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้

ผู้บริหารควรจัดหาสื่อ วัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ไว้ให้พร้อมสำหรับบริการแก่ครู จัดระบบการผลิต การยืม การเก็บรักษา การซ่อมแซมให้ทันสมัยอยู่เสมอ รวมทั้งควรสำรวจความต้องการใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ สำหรับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวางแผนดำเนินการต่อไป

๕. การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน

งบประมาณนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้บริหารจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ปรับปรุงแหล่งการเรียนรู้ให้พร้อมสำหรับบริการ ซ่อมแซมอาคารสถานที่ ฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การพัฒนาหลักสูตรให้เป็นหลักสูตรบูรณาการ การเขียนแผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การสนับสนุนงบประมาณสำหรับการวิจัยในชั้นเรียน เป็นต้น

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ เป็นการศึกษาถึงกระบวนการที่ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นและสถานการณ์ที่มีผลต่อการเรียนรู้ที่หลายทฤษฎีแตกต่างกันไป

๒.๒.๑ ทฤษฎีการเรียนรู้ ๕ ทฤษฎี

๑. ทฤษฎีการเรียนรู้ของ Thorndike

ผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้ได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้นำมาจัดสาระและกระบวนการเพื่อนำเสนอให้บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติสรุปสาระสำคัญเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ ๕ ทฤษฎี ดังนี้

๑) ทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีความสุข^{๑๒} องค์ประกอบที่ช่วยให้การเรียนรู้ของเด็กดำเนินไปอย่างมีความสุข ประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ๖ ประการ คือ

๑.๑ เด็กแต่ละคนได้รับการยอมรับว่าเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่มีหัวใจและสมอง

๑.๒ ครูมีความเมตตา จริงใจ และอ่อนโยนต่อเด็กทุกคนโดยทั่วถึง มีความเข้าใจในทฤษฎีแห่งพัฒนาการตามธรรมชาติของเด็กทุกคน

๑.๓ เด็กเกิดความรักและภูมิใจในตนเอง รู้จักปรับตัวได้ทุกที่ ทุกเวลา

๑.๔ เด็กแต่ละคนได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความถนัดและความเข้าใจ

๑.๕ บทเรียนสนุกแปลกใหม่ จูงใจติดตามเร้าใจให้อยากค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองในสิ่งที่สนใจ

๑.๖ สิ่งที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๒) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม^{๑๓} การเรียนรู้มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้นแต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาที่ประสาทการรับรู้ทำงานประสานกับจิตใจ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยครูเป็นผู้จัดการให้เกิดการเรียนรู้โดยศูนย์กลางของการเรียนรู้อยู่ที่ผู้เรียนไม่ใช่ผู้สอน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ก็คือ การที่เด็กเอาจิตใจร่วมทำให้ตัวเองเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ควร อยากจะใหรู้โดยทางตรงหรือทางอ้อม การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้เรียนรู้ได้รับประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝน ทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ครู ผู้ปกครอง และสังคมปรารถนา ครูจึงต้องแสวงหาแนวทางที่จะนำเทคนิควิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพกระบวนการเรียนรู้

^{๑๒} ชนาธิป พรกุล, แคทส์รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

กระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพจะต้องพยายามจัดการให้มียุทธวิธี ทั้ง ๔ กลุ่ม คือ

๒.๑ วิธีการสอน

๒.๒ สิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง

๒.๓ กระบวนการและจิตวิทยา

๒.๔ การประเมินผล ประกอบกันมากบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับปัญหาและสภาพการณ์ ยุทธวิธีทั้ง ๔ นี้มีใช้ทางเลือก ๔ อย่าง แต่ต้องมีทั้ง ๔ อย่างและเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธวิธีที่ ๒.๒-๒.๔ จะสนับสนุนและส่งเสริมให้การสอนในชั้นเรียนตามยุทธวิธีที่ ๒.๑ ได้ผลดียิ่งเต็มที่

ยุทธวิธีที่ ๒.๑ วิธีการสอน ตามแบบดาว ๕ แฉก เป็นเทคนิคการสอนซึ่งมีแนวคิดและหลักการ ดังนี้

๑. การเรียนเป็นกลุ่ม
๒. การใช้คำถามเป็นสื่อให้คิด
๓. การให้เด็กทำกิจกรรมและสร้างผลงาน
๔. การช่วยให้เด็กเกิดจินตนาการโดยการเสริมด้วยสื่อสายตา
๕. การเชื่อมโยงกับชีวิตจริง

ยุทธวิธีที่ ๒.๒ การสร้างสิ่งแวดล้อมเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ๆ ดังนี้

๑. การปรับสภาพแวดล้อมในห้องเรียน เพื่อผู้เรียนรู้ด้วยตนเองมากที่สุด
๒. การจัดบริเวณโรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ และแหล่งสนับสนุน
๓. การจัดศูนย์วิชาการ เป็นแหล่งความรู้ที่หลากหลายนอกเหนือไปจากหลักสูตร และห้องสมุด เพื่อเน้นให้เด็กเรียนด้วยตนเอง
๔. การให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเพื่อช่วยเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมที่บ้าน
๕. การร่วมมือกับผู้ปกครองควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมนอกบ้านและนอกโรงเรียน

ยุทธวิธีที่ ๒.๓ กระบวนการและจิตวิทยา โดยประสานกลยุทธ ๕ กลุ่ม ได้แก่ ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ครูแนะแนว และนักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ ด้วยกระบวนการ ๕ ประการ

๑. การปรับโครงสร้างการแนะแนวและจิตวิทยาโดยการทำงานแบบเป็นทีมที่มีการแบ่งแยกความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา
๒. การปรับระบบข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กทุกด้านเพื่อให้ครูและผู้ปกครองได้นำข้อมูลที่ได้มา นำไปใช้ในการพัฒนาเด็กแต่ละคน

๓. การให้ความรู้ การปรับทัศนคติ และเทคนิคพื้นฐานของการแนะแนวและจิตวิทยาแก่ครูทุกคน เพื่อให้รู้วิธีสังเกตศักยภาพด้านต่าง ๆ ของเด็ก

๔. การให้ความช่วยเหลือทางจิตวิทยา กรณีที่มีปัญหาเกินกว่าที่ครูจะช่วยเหลือได้

๕. การให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเกี่ยวกับจิตวิทยาของเด็กและการส่งเสริมศักยภาพของเด็กด้วยวิธีที่ถูกต้องและเหมาะสม

ยุทธวิธีที่ ๒.๔ การประเมินผล โดยกระบวนการ ๕ ประการ ดังนี้

๑. การประเมินโดยทดสอบความรู้พื้นฐาน

๒. การประเมินจากแฟ้มผลงานหรือแฟ้มสะสมงาน

๓. การประเมินจากการจัดตามกระบวนการทำงานของเด็ก

๔. การประเมินจากพัฒนาการลักษณะนิสัยของเด็ก

๕. การประเมินผลจากข้อสอบมาตรฐาน เพื่อวัดความสามารถพิเศษเด็กด้านต่าง ๆ

๓) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิด^{๓๔} ปัจจุบันเรื่องของการคิดและการสอนการคิดเป็นเรื่องที่จัดว่าสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการศึกษา เพื่อให้ได้คุณภาพสูง เน้นในเรื่องของการพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตขึ้นอย่างมีคุณภาพในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านสติปัญญา คุณธรรม และการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ การพัฒนาสติปัญญาเป็นด้านหลัก ได้รับความเอาใจใส่สูงสุด เนื่องจากเป็นด้านที่เห็นผลเด่นชัด ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถสูง

การคิดมี ๖ มิติ ได้แก่

๑. มิติข้อมูลหรือเนื้อหาที่ใช้ในการคิด

๒. มิติด้านคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด

๓. มิติด้านทักษะการคิด

๔. มิติลักษณะการคิด

๕. มิติด้านกระบวนการคิด

๖. มิติด้านการควบคุมและประเมินผลการคิดของตน

ในการคิดใด ๆ หากบุคคลมีคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด นับเป็นพื้นฐานและการเริ่มต้นที่ดี การคิดของบุคคลนั้นจะต้องอาศัยทักษะการคิดจำนวนมากเป็นแกนสำคัญ และทักษะการ

^{๓๔} อ้างแล้ว, หน้า ๓๕.

คิดเหล่านั้นจะสามารถไปช่วยพัฒนาลักษณะการคิดแบบต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น การคิดคล่องหลากหลาย ยืดหยุ่น การคิดละเอียด การคิดถูกทาง คิดกว้าง คิดไกล คิดลึกซึ้ง คิดอย่างมีเหตุผล และคิดแหวกแนว ซึ่งทักษะและลักษณะการคิดดังกล่าวจะไปช่วยพัฒนากระบวนการคิดต่าง ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในสถานการณ์ต่าง ๆ กลไกของการพัฒนาการคิดจึงควรเริ่มต้นที่การกระตุ้นให้บุคคลได้คิดโดยการพัฒนาการคิด หากสามารถพัฒนาทักษะกระบวนการคิดของบุคคลได้ การพัฒนาทักษะลักษณะการคิดและกระบวนการคิด เปรียบการคิดเสมือนการทำให้วงล้อทางความคิดหรือทางปัญญาเกิดการเคลื่อนไหวได้มาก วงล้อทางความคิดทำงานได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

๔) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย ศิลปะ ดนตรี กีฬา^{๓๔}
หลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพประกอบด้วยหลักการ ๓ ส่วน คือ

๑. หลักความเหมือน
๒. หลักความแตกต่าง
๓. หลักความเป็นฉัน

หลักการทั้ง ๓ ดังกล่าว ในส่วนของความเหมือน ความแตกต่าง และความเป็นฉันมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยกัน คลุกเคล้ากันจนแยกไม่ออก หรือจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

ความเหมือนคือ แม่แบบหรือเป่า คือครู เป็นแบบอย่างให้เด็กเรียนรู้หลักของความเหมือนประกอบด้วยการเลียนแบบและการทำซ้ำ ลูกเลียนแบบจากแม่ ดังคำโบราณที่ว่าลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น

ความแตกต่าง เป็นความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงจากความจำเริญความรู้สึที่เปื้อน่ายในบรรยากาศและสิ่งที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ความต้องการสิ่งใหม่ ๆ เพื่อความมีชีวิตชีวา

ความเป็นฉัน เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม ความสมบูรณ์ลงตัวของศิลปะและดนตรีที่จะต้องตั้งอยู่บนทางความเป็นฉัน อดความเป็นฉัน และในความเป็นฉันนั้น คือ รากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชน

หลักการทั้ง ๓ เป็นหลักการร่วมในการพัฒนาสุนทรียภาพไม่ว่าจะเป็นทางดนตรี ศิลปะหรือการกีฬา ในการพัฒนาสุนทรียภาพทางด้านดนตรีของเด็กนั้นสามารถจัดเป็นขั้นตอนได้ ๕ ลำดับ คือ การเลียนแบบ การทำซ้ำ การแหกคอก ทางเทวดา และความเป็นฉัน

^{๓๔} อ้างแล้ว, หน้า ๓๘.

๕) ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัย^{๑๖} การฝึกกาย วาจา ใจ เพื่อพัฒนาลักษณะนิสัยของผู้เรียนมีเป้าหมายคุณลักษณะที่มุ่งหวัง กิจกรรมการฝึก สารความรู้และ ประสบการณ์รวมทั้งธรรมะที่ได้การฝึกกาย วาจา ใจ ตามแนวการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา

การสร้างลักษณะนิสัยจะต้องใช้กระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

๑. เทคนิคการฝึกสติและสมาธิแบบใหม่ ๆ ที่เข้าถึงรสนิยมของเด็ก

๒. การเรียนรู้ด้วยการเล่น การใช้เกม ละคร และกิจกรรมสนุก ๆ ที่แฝงด้วยสาระแง่ คติทางคุณธรรม จริยธรรม

๓. การเรียนรู้จากชีวิตจริงด้วยกิจกรรมชุมชน กรณีตัวอย่างการโต้วาที

๔. การแนะนำด้วยครูทุกคนทำการสอน

๕. การประเมินผลอย่างต่อเนื่องด้วยการเอาใจใส่เด็กเป็นรายบุคคล

สรุปว่า การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและ วิธีการในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างเต็มศักยภาพและสามารถนำพัฒนาศักยภาพในการ ดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้ ของ Thorndike

ทฤษฎีความต่อเนื่องของ Thorndike ซึ่งมีอยู่หลายกฎแต่ที่สำคัญมีอยู่ ๓ กฎ คือ^{๑๗}

๑. กฎแห่งความพร้อม กฎนี้กล่าวถึง สภาพความพร้อมของผู้เรียนทั้งร่างกาย และจิตใจ ความพร้อมทางร่างกายหมายถึง ความพร้อมทางวุฒิภาวะและอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ทางด้านจิตใจ หมายถึง ความพร้อมที่เกิดจากความพึงพอใจเป็นสำคัญ ถ้าเกิดความพึงพอใจย่อมนำไปสู่ การเรียนรู้ ถ้าเกิดความไม่พึงพอใจจะทำให้ไม่เกิดการเรียนรู้ หรือทำให้เกิดการเรียนรู้หยุดชะงักไป

๒. กฎแห่งการฝึกหัด กฎนี้กล่าวถึงการสร้างความมั่นคงของการเชื่อมโยง ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองที่ถูกต้อง โดยการฝึกหัดกระทำซ้ำบ่อย ๆ ย่อมให้เกิดการเรียนรู้ได้นาน และคงทนถาวร จากกฎข้อนี้มีข้อย่อยอีก ๒ ข้อคือ

๒.๑ กฎแห่งการใช้ เมื่อเกิดความเข้าใจหรือเรียนรู้แล้วมีการกระทำหรือนำ สิ่งที่เรียนรู้นั้นไปใช้บ่อย ๆ จะทำให้การเรียนรู้มั่นคงทน

^{๑๖} อ่างแล้ว, หน้า ๔๑.

^{๑๗} ปรียาพร วงษ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๑๙๙๖), หน้า ๖๑.

๒.๒ กฎแห่งการไม่ใช้ เมื่อเกิดความเข้าใจหรือเรียนรู้แล้ว ไม่ได้ทำซ้ำบ่อย ๆ จะทำให้การเรียนรู้นั้นไม่คงทนถาวรหรือในที่สุดเกิดการลืมจนไม่เรียนรู้อีกเลย

๓. กฎแห่งผลที่ได้รับ กฎนี้กล่าวถึงผลที่ได้รับเมื่อแสดงพฤติกรรมการเรียนรู้ ถ้าได้รับผลที่พึงพอใจ ผู้เรียนย่อมอยากเรียนรู้ต่อไป แต่ถ้าได้รับผลที่ไม่พึงพอใจ ผู้เรียนย่อมไม่อยากเรียนรู้ หรือเกิดความเบื่อหน่ายต่อการเรียนรู้ ดังนั้นถ้าจะทำให้การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองมั่นคงถาวร ต้องให้ผู้เรียนรู้ได้รับผลที่พึงพอใจ ซึ่งขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของแต่ละบุคคล

สรุปได้ว่าการเรียนรู้ที่ได้ผล เกิดจากความพร้อมของนักเรียนในด้านร่างกายและจิตใจเมื่อมีความพร้อมแล้วทำให้มีความรู้ ความเข้าใจ ถ้าได้ปฏิบัติจริงก็จะเกิดทักษะสามารถนำไปแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดี

๒.๓ แนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้

แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มิใช่เรื่องใหม่ ได้มีการใช้แนวคิดนี้ สืบต่อกันมาอย่างกว้างขวางในสังคมไทย^{๑๘}

การเรียนรู้ตามแนวพุทธธรรมเน้น “คน” เป็นศูนย์กลาง กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการพัฒนา “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน (คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นกรพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน”

การเรียนรู้ตามวิถีชีวิตไทยแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นการสั่งสอนรายบุคคล เมื่ออยู่ในครอบครัว พ่อแม่สอนลูกชายให้เขียนอ่านออกเขียนได้ สอนลูกหญิงให้ทำงานบ้านงานเรือน รู้จักรักนวลสงวนตัว เมื่อเติบโตขึ้นผู้ชายได้บวชเรียนกับพระที่วัด ได้ฝึกงานอาชีพ การทำมาหากิน ส่วนผู้หญิงฝึกคุณสมบัติของกุลสตรี ฝึกงานอาชีพกระบวนการเรียนรู้ตามวิถีวัฒนธรรมไทย สรุปคือ

๑. เป็นกระบวนการบ่มเพาะ ชีวีวัตรลักษณะนิสัย
๒. กระบวนการถ่ายทอดปลูกฝังวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม
๓. กระบวนการเรียนวิชาความรู้
๔. กระบวนการอบรมกิริยามารยาททั้งทางกาย วาจา ใจ ตามหลักพุทธธรรม
๕. กระบวนการฝึกปฏิบัติด้วยการทำให้ดูแล้วฝึกให้เป็น

^{๑๘} คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้, ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๓), หน้า๑๗-๑๘.

๖. กระบวนการส่งเสริมสัมมาทิฐิให้ลูกหลานเป็นคนคิดดี คิดชอบ

สื่อประกอบกระบวนการเรียนรู้นอกจากเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องทำมาหากินแล้วเด็กได้เรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม นิทานพื้นบ้าน การละเล่น บทกลอน สุภาษิต ปริศนาคำทาย

การเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนไทยมีลักษณะสัมพันธ์และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมบูรณาการระหว่างความรู้ ความสามารถปฏิบัติได้จริง และความมีคุณธรรม สมควรที่นักการศึกษาทั้งหลายจะได้สนใจค้นคว้า เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับกาลสมัย

การจัดกระบวนการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ควรคำนึงถึงประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. สมรรถนะมีศักยภาพในการเรียนรู้สูงสุด

๒. ความหลากหลายของสติปัญญา

๓. การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ตรง

แนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ เป็นการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จัดเตรียมเนื้อหา เตรียมสื่อการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัด

วิชัย วงษ์ใหญ่^{๑๙} ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ตามสภาพจริง ดังนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้ที่สมดุลและมีความสุข ได้แก่กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับความดี ความงาม ความจริง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างกระบวนการคิดจินตนาการ

๒. กระบวนการเรียนที่จะเรียนรู้ การเรียนที่จะรู้ คือ การเชื่อมโยงความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวางและมีเพียงพอกับโอกาสที่สามารถทำงานได้ และการแสวงหาความรู้เพื่อจะได้ประโยชน์จากโอกาสทางการศึกษาที่มีตลอดชีวิต ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การคิดจำแนก และการคิดเชื่อมโยง

๓. การเรียนรู้ที่จะทำและอยู่ร่วมกัน เป้าหมายของกระบวนการเรียนที่จะนำไปใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะทางอาชีพเท่านั้น แต่ยังได้รับความรู้ความสามารถที่จะดำเนินการรับสถานการณ์ที่หลากหลายและการทำงานเป็นทีม รวมทั้งการเรียนรู้ทักษะทางสังคม การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน

๔. การเรียนรู้ที่เน้นบุคคลิกส่วนตัวที่ได้พัฒนาดีขึ้น กระบวนการเรียนรู้ตามลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเสริมสร้างเป็นบุคคลิกส่วนตัว สามารถแสดงออกที่สร้างสรรค์และอิสระ

^{๑๙} วิชัย วงษ์ใหญ่, **พลังการเรียนรู้ในกระบวนการทัศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี : เอสอาร์พรินต์ดิลิมิทพาร์ทเนอร์ชิป, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖-๖๙.

๕. การเรียนรู้ที่แสวงหาวิธีการเรียน สังคมแห่งข่าวสาร เทคโนโลยีเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ บุคคลจะดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพต้องเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ซึ่งได้รับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้นำวิธีการเรียนไปเรียนรู้สิ่งอื่นอย่างต่อเนื่อง การจัดกระบวนการเรียนรู้ จะทำได้ดีเมื่อได้รับรู้ข้อมูล วิเคราะห์ เชื่อมโยงสรุปเป็นความคิดรวบยอด นำความคิดรวบยอดไปประยุกต์ใช้ในการวางแผน ปฏิบัติ ประเมิน สรุป และนำวิธีเรียนที่เรียน ไปเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ การฝึกกระบวนการการเรียนรู้ ที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถสรุปความเข้าใจได้ด้วยตนเอง จะต้องคัดสรรเนื้อหาสาระที่มีความสำคัญต่อการนำไปใช้ในชีวิตจริง

๒.๔ แนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ เกิดขึ้นในช่วงที่สังคมไทยมีวิกฤติทางศีลธรรม คนไทยกำลังแสวงหากระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ วิธีคิดใหม่ ที่มีประสิทธิภาพ ยิ่งกว่า เพื่อพลิกฟื้นความเข้มแข็งของระบบจริยธรรม และวัฒนธรรมของสังคมไทย ซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา หลักสูตรดังกล่าวมีเจตนารมณ์แน่วแน่ที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นคน เก่งดี และมีวิจรรณญาณ ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ได้มองเห็นว่าการเรียนรู้ตามพุทธวิธีเป็นสิ่งที่ล้ำเลิศ และมีกระบวนการวิธีหรือ Technical know how อยู่ในสังคมไทยในหมู่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้ทรงคุณความรู้ เมื่อได้มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนโดยมหาเถรสมาคม นำโดยผู้ทรงคุณวุฒิทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พร้อมผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านศาสนา ด้านหลักสูตร การเรียนรู้ จิตวิทยา พัฒนาการ และการพัฒนาสื่อ กำหนดแนวทางการจัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง เหมาะสม และชัดเจน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดศรัทธาอย่างสูงในพระรัตนตรัย เชื่อมโยงบูรณาการสาระการเรียนรู้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์โดยมีเอกภาพอยู่ที่ความมีศรัทธาอย่างแน่วแน่ต่อพระรัตนตรัย มุ่งนำหลักธรรมซึ่งมีร้อยสี่ ๔ เป็นกรอบไว้จัดการเรียนรู้ขับเคลื่อนสาระการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามพุทธวิธี นำไปใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิต และนำกระบวนการเรียนรู้ตามพุทธวิธีไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การทำงานและการประกอบอาชีพ ดังนั้น การออกแบบการเรียนรู้ เป็นการจัดการเรียนรู้ เชื่อมโยง เป็นอรรถสัมพันธ์บูรณาการให้เกิดความคิดรวบยอดหลัก คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ให้ผู้เรียนลงมือเรียนรู้ด้วยสมาธิและการพิจารณาตนเอง (Self Learning) การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (Concept Learning) ในสาระการเรียนรู้ที่กำหนดฝึก

ปฏิบัติตามขั้นตอนที่ถูกต้อง ด้วยการบริหารจัดการและเจริญปัญญา ฝึกฝนให้เกิดสติ สมาธิอยู่ตลอดเวลา
ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้สาระหรือวิชาอื่นด้วย

การสอนของพระพุทธเจ้า แต่ละครั้งจะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จโดยมีคุณลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ อย่างดังนี้

๑. สันทิสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
๒. สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริง ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
๓. สมุตเตชนา เข้าใจให้แจ่มแจ้ง บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นและย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก
๔. สัมปหังสนา ขโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริงเบิกบานพึงไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ อาจผู้เป็นคำสั้น ๆ ได้ว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ กล่าวหาญ ร่าเริง หรือชีวิต เจริญธรรม ฝึกคิดเบิกบาน

ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามพุทธวิธีนั้น บทบาทของครูสำคัญมากบทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำวิธีการ ถ้าผู้เรียนสามารถทำเองได้ก็ให้ทำเอง บทบาทของครูอยู่ที่การแนะนำ ครูที่ดีต้องมีทั้งวิชา และจรณะ (วิชาจรณสมปนโน) วิชา คือความรู้ดี จรณะ คือ ความประพฤติดี บทบาทความสำคัญของครูมีสามคำคือ แนะนำ ทำให้อู อยู่ให้เห็น ดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๒๐} ตุมहेติ อาตบปี อกขาตาโร ตถาคตา การลงมือปฏิบัติเป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลายพระตถาคตเป็นผู้บอกวิธีการ

ความศรัทธาเป็นรุ่งอรุณแห่งการศึกษา เมื่อจิตอ่อนโยน มีศรัทธาพร้อมที่จะพัฒนาไปตามลำดับ ๗ ขั้น ดังนี้

๑. มีศรัทธาเข้าไปหาครู
 ๒. ศึกษาคำสอนของท่าน
 ๓. จดจำเรื่องที่ศึกษา
 ๔. พิจารณาความหมายของคำที่จดจำมานั้น
 ๕. เกิดความเข้าใจเพราะเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นระบบ
 ๖. เกิดฉันทะ คือ ความพอใจ การศึกษาต้องสร้างฉันทะนี้ให้ได้
 ๗. อุตสาหะ คือ รับผิดชอบต่อปฏิบัติ
- ลำดับขั้นทั้ง ๗ นี้ เป็นการศึกษาเพื่อชีวิต อาจลดชั้นลงเหลือสามขั้นใหญ่ ดังนี้
ขั้นแรก รับฟังและจดจำข้อมูลที่ได้จากผู้อื่น (ลำดับที่ ๑-๓)

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒-๑๔.

ขั้นที่สอง คือการที่เราปฏิบัติต่อข้อมูลนั้น (ลำดับที่ ๔-๕) นั่นคือพิจารณาอย่างถี่ถ้วน การที่เราคิด คือ เราเป็นฝ่ายกระทำต่อข้อมูลนั้นโดยจับพลิกคว่ำพลิกหงายมีปฏิกิริยา (Reaction) คือกระทำต่อข้อมูลที่ได้รับ

ขั้นที่สาม คือ เกิดเจตคติต่อเรื่องนั้นว่าดีหรือเลว ถ้าเห็นว่าดีก็มีฉันทะคือพอใจที่จะทำตาม และอุตสาหพยายามจนเกิดทักษะ (ลำดับที่ ๖-๗)

กลวิธีและอุปายประกอบการสอนพระพุทธศาสนา มีดังต่อไปนี้

๑. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ

การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีอรรถรสยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์ แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดก เรื่องลิงเฝ้าสวน หรือ คนขายเหล้า เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่างๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไปเฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง ๕๔๖ เรื่อง

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า การใช้ข้ออุปมานี้น่าจะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุดมากกว่ากลวิธีอื่นใด

๓. การใช้อุปกรณ์การสอน

ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนต่างๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างกว้างขวางหากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่ อีกประการหนึ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ก็เป็นคำสอนที่ตรัสแก่ผู้ใหญ่และเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม ทั้งสอนเคลื่อนที่ไปในดินแดนแคว้นต่าง ๆ อย่างอิสระชนิดที่ผู้สอนไม่มีทรัพย์สินสมบัติติดตัว ด้วยเหตุนี้ ความจำเป็นที่จะใช้อุปกรณ์จึงมีน้อยและโอกาสที่จะอาศัยอุปกรณ์ก็เป็นไปได้ยาก นอกจากนี้ การใช้ข้ออุปมาต่างๆ ก็จะสะดวกกว่า และให้ความเข้าใจชัดเจนอยู่แล้ว แม้เมื่อใช้ของจริงเป็นอุปกรณ์ก็มักใช้ในแง่อุปมาอีกนั่นเอง จึงปรากฏว่าคำสอนในแง่อุปมาก็มีมากมาย แต่ไม่ค่อยปรากฏการใช้อุปกรณ์การสอน อย่างไรก็ตาม igit มีตัวอย่างการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปกรณ์การสอนเหมือนกัน โดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อยๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม ในการสอนสามเณร บางครั้งก็ทรงใช้วิธีทาย

ปัญหา ซึ่งคงจะช่วยให้เกิดความรู้สึกรักสนุกสำหรับเด็ก อย่างเรื่องสอนธรรมยากๆกับสามเณร บางครั้งก็ทรงใช้วิธีทายปัญหา “อะไรเอ๋ย มีอย่างเดียว, อะไรเอ๋ย มีสองอย่าง, อะไรเอ๋ย มีสามอย่าง” ฯลฯ

๔. การทำเป็นตัวอย่าง

วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง

๕. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่

การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมปฏิภาณ ข้อนี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าที่มีความรอบรู้ไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำ ร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสดบางทีเขาทูลถามหรือกล่าว ข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาโต้ตอบแบบนี้มีอรรถรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แปลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียอรรถรสเสียความหมายยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ เช่น ในภาษาไทยว่า “ปากกา หัก” “พินตาตักน้ำ” อาจใช้ในความหมายต่างกันได้ในภาษาไทย แต่เมื่อแปลเป็นภาษาอื่นย่อมเสีย อรรถรส บางครั้งผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ ด้วยคำพูดต่างๆ ที่รุนแรงยิ่งพระองค์ทรงยอมรับคำบริภาษนั้น ทั้งหมดแล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องที่ดีงาม เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์ และ สีหเสนาธิบดีผู้รับเป็นศิษย์ของนิครนถ์นาฏบุตร เป็นต้น แม้ในด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระองค์ก็ ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายให้ใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการ ช่วยให้ผู้ฟัง ผู้เรียนหันมาสนใจและ กำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่เท่านั้น และ เป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิดอย่างไร จึงเห็นได้ว่า คำว่า พรหมพราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟบูชายัญ ฯลฯ ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ใน พระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่างออกไปเป็นอย่างใหม่

๖. อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล

การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า เริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทธ ุธบายอย่างที่เราเรียกว่าเป็นการวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระพุทธศาสนาในถิ่นใด ถิ่นหนึ่งควรไปโปรดใครก่อน เมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ ได้เสด็จไปโปรดเบญจวัคคีย์ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์เมื่อครั้ง ออกแสวงธรรมก่อน ข้อนี้พิจารณาได้ทั้งในแง่ที่เบญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ในธรรม มีอุปนิสัยอยู่แล้ว หรือในแง่ที่ เป็นผู้เคยมีอุปการะกันมา หรือในแง่ที่ว่าเป็นการสร้าง ความมั่นใจ ทำให้ผู้เคยเกี่ยวข้อง

หมดความกลางแกลงใจในพระองค์ ตัดปัญหาในการที่ท่านเหล่านี้อาจไปสร้างความกลางแกลงใจแก่ผู้อื่นต่อไปด้วย ครั้นเสร็จสั่งสอนเบญจวัคคีย์แล้ว ก็ได้โปรดยสกุมาพร้อมทั้งเศรษฐิ ผู้บิดาและญาติมิตร และเมื่อจะเสด็จเข้าแคว้นมคธ พระองค์ก็เสด็จไปโปรดขุททิล ๓ พี่น้องพร้อมทั้งบริวารทั้งพัน เริ่มด้วยขุททิลคนที่ใหญ่เสียก่อน แล้วนำขุททิลเหล่านี้ ผู้กลายเป็นสาวกและเข้าไปสู่นครราชคฤห์ ประกาศธรรม ณ พระนครนั้น ได้พระราชเป็นสาวก เป็นอันว่าพอเริ่ม ต้นประกาศพระศาสนา ก็ได้ทั้งนักบวชผู้ใหญ่ เศรษฐี และพระราช ซึ่งเป็นคนชั้นสูงสมัยนั้นเป็นสาวก เป็นการนำทางเสด็จเผยแผ่ให้ตลอดไป

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส

ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งญาณหรืออินทรีย์ ก็ต้องมีความอดทนไม่ชิงหักหาญหรือดิ่งดันทำ แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปเสียเปล่า แม้ในการเผยแผ่ศาสนาแก่คนส่วนใหญ่ พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติตามจังหวะและโอกาสด้วย เช่น ในระยะแรกประกาศพระศาสนา ณ วันมาฆปุณณมี หลังตรัสรู้ ๑ ปี เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์สำหรับเป็นหลักยึดถือร่วมกันของพระสงฆ์ ก่อนที่จะแยกย้ายกันไปบำเพ็ญศาสนกิจ

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ

ถ้าผู้สอนฯ อย่างไม่มีอึดตา ตัดค้นหา มานะ ทิณฐิ เสียให้เหลือน้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกดูถูกลงกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรยอมก็ต้องยอมให้ผู้เรียนรู้สึกตัวว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอมก็ปลอม

๙. การลงโทษ และการให้รางวัล

มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า “พระผู้มีพระภาคทรงฝึกอบรมชุมชนได้เพียงเท่านี้ โดยไม่ต้องใช้อาญา” ซึ่งแสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ก็ทรงแสดงไปตามเนื้อหาพระธรรม ไม่กระทบกระทั่งใคร อย่างที่ว่า “ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยอบบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทานให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมมีกถา” “พึงรู้จักการยกยอ และการรุกราน ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกยอ ไม่พึงรุกรานพึงแสดงแต่ธรรมเท่านั้น” ข้อนี้ตีความไปได้ถึงว่า ไม่ใช้วิธีลงโทษและให้รางวัล แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การขมยออย่างบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณค่าความดีของผู้คน กล่าวชมโดย

ธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบข่มคนอื่นลง บางที่ทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งทัศนคติที่ถูก เช่น ทรงชมพระนันทกะ ชมพระสุชาตะ ชมพระลูกคุณภักทียะ ชมพระวิสาขปัญจาลบุตร และทรงตำหนิเตือนพระนันทะ เป็นต้น

๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิกิริยา คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป อย่างไรก็ดี การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหา เช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง

๑๑. พุทธวิธีกับแนวทางการสอน

การสอนแบบอุปมา อุปไมย หมายถึง วิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบ กับ คน สัตว์หรือสิ่งของเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและมองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจนและสมจริง ใช้วิธีการบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่นักเรียนเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการเปรียบเทียบอุปมา อุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่น่ามา เปรียบเทียบอุปมา อุปไมย ที่ชัดเจน และตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนนั้น ๆ มากที่สุด

วิธีการสอนแบบเบญจชั้น การสอนแบบเบญจชั้น ใช้หลักการยึดมั่นถือมั่นในชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งมี ๕ ขั้นตอนคือ

๑. ขั้นกำหนดและเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป) โดยครูกำหนดสิ่งเร้าเป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลายๆ สถานการณ์

๒. ขั้นรับรู้ (ขั้นเวทนา) ครูควบคุมการสัมผัสให้นักเรียนได้สัมผัสโดยอายตนะทั้ง ๖ ให้ถูกช่องทางการรับรู้อย่างแท้จริง และใช้คำถามการเรียนการสอนทางรับรู้

๓. ขั้นวิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้สึก (ขั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามเพื่อให้นักเรียนคิดแยกแยะ ว่ามีอะไรเกิดขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ผลเป็นอย่างไร ใช้คำถามเพื่อให้นักเรียนสรุปความรู้สึกขั้นต้นที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

๔. ขั้นตัดสินใจความดีงาม (ขั้นสังขาร) เป็นขั้นให้นักเรียนวิจารณ์ความผิด ความถูกความดีงาม ความชั่วร้าย ความเหมาะสม ควรประพฤติ และไม่ควรประพฤติ

๕. ขั้นก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ขั้นวิญญาณ) เป็นขั้นใช้คำถามเพื่อโน้มนำความดี หรือความรู้สึกอันชอบธรรมเข้ามาไว้ในใจของตน เป็นคำถามให้นักเรียนตอบโดยคำนึงถึงตนเองเป็นที่ตั้ง

๒.๕ การจัดการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยองค์รวมของสถานศึกษาและความพร้อมในการพัฒนาหลักสูตรและการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

๑. การเสริมสร้างความศรัทธา การเสริมสร้างศรัทธาเป็นเรื่องสำคัญมาก ผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา มีอายุตั้งแต่ ๑๑ ปี ถึง ๑๗ ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยรุ่น ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางร่างกาย จิตใจ บุคลิกภาพ มีความเห็นใจตนเอง เหตุการณ์ บุคคลสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของสังคม กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงจะต้องเลือกให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะความสนใจ เอื้อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ศาตราจารย์กิตติคุณ สุนน อมรวิวัฒน์ ได้อธิบายแนวการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างศรัทธาไว้ในคู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนา มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ฉบับปรับปรุง ๒๕๒๒ โดยสรุปว่า การสอนวิชาพระพุทธ ศาสนาแก่นักเรียนวัยรุ่นนั้น จะดำเนินกิจกรรมได้ราบรื่นถ้าเริ่มต้นการเรียนการสอนด้วยวิธีสร้างศรัทธา นักเรียนเคยรู้สึกว่ ศาสนาเป็นเรื่องของการควบคุมพฤติกรรม เป็นกรอบที่คับแคบ เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่คอยห้ามปรามและตำหนิ ติเตียน ความรู้สึกเช่นนี้จึงทำให้การเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย เป็นเรื่องผู้ใหญ่ โกลดัว ไม่อยากเรียน ครุจึงจำเป็นต้องสร้างความรู้สึกลื่อมใสและเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นเสียก่อนความเชื่อมั่นที่เกิดจากการเรียนพระพุทธศาสนามี ๓ ประการ คือ

๑) เชื่อมั่นว่าหลักพระพุทธศาสนาเป็นความจริง ความดีจริงและความงามที่แท้จริงพระธรรมคำสั่งสอนล้วนเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้

๒) เชื่อมั่นว่าการปฏิบัติตนตามหลักของพระพุทธศาสนาย่อมเกิดผลที่มีคุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิต

๓) เชื่อมั่นว่าการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นการเรียนสาระความรู้ที่มีเหตุผลสามารถใช้ปัญญาพิสูจน์ให้เห็นจริงได้

การเสริมสร้างศรัทธานั้นครูสามารถปฏิบัติได้ตามแนวทางต่อไปนี้ บุคลิกภาพครู แต่เดิมมาถ้าจะมีการแสดงประเภทใดก็ตาม ผู้ที่แสดงเป็นครูต้องเลือกคนที่หน้าตาเคร่งขรึม ยิ้มยาก แต่งกายลำสมัยอายุมาก พูดจาเสียงดัง ท่าทางดู เจ้าระเบียบ ปัจจุบันนี้ความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ครูสมัยใหม่ไม่ใช่ครูที่คร่ำครึ เป็นกันเอง สามารถใช้ภาษาสื่อความหมายกับเด็กวัยรุ่นได้ และเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนว่าเขากำลังสนใจใคร่เรื่องอะไร ครูที่มีบุคลิกภาพดีไม่จำเป็นต้องเป็นหนุ่มหล่อ สาวสวย ครูคือคนธรรมดาแต่ได้ฝึกหัดกิริยาจาดีแล้ว วางตนได้เหมาะสมกับสถานภาพของครู ตามประเพณีไทย ครูเป็นผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์ชีวิตมากกว่าศิษย์ ครูจึงสามารถเป็นกัลยาณมิตรที่คอยชี้แนะและช่วยเหลือศิษย์อยู่เสมอ ครูนั้นนอกจากจะมีกิริยาจาดีแล้ว จิตใจของครูต้องดีด้วย มีความบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ทำตนเป็นตัวอย่างให้ศิษย์ได้เลียนแบบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

เมื่อครูมีจิตใจที่รักศิษย์ ความเมตตาจะฉายออกมาจากใจ เป็นกิริยาที่สุภาพ อ่อนโยน ยิ้มแย้มแจ่มใส นักเรียนได้เรียนกับครูแล้วเกิดความรู้สึกสบายใจ เลื่อมใสอยากเรียนด้วย ขอให้เรามาช่วยกันสร้างบุคลิกภาพใหม่ของครูที่สอนศีลธรรม ที่นักเรียนรักไว้วางใจและเชื่อมั่นในตัวครูอย่างแท้จริง นับว่าบุคลิกภาพของครูเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างศรัทธา บุคลิกภาพที่ดีของครูมีดังนี้

- ๑) บุคลิกภาพทางกาย มีความสะอาด แจ่มใส สงบ และสำรวม
- ๒) เป็นผู้มีสุขภาพจิตดี กล่าวคือมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของตัณหาและอามิส เพราะผู้มีจิตใจอิสระ ปลอดโปร่งจากปัญหาเท่านั้นที่จะชี้แนะและช่วยเหลือผู้อื่นได้
- ๓) มีความมั่นใจในตนเอง เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้จักจริงและปฏิบัติจริงในสิ่งที่สอนผู้อื่น ครูที่ดีจึงเป็นผู้ที่มีความเรียบง่ายไม่มีปมเด่นหรือปมด้อยในการที่ต้องมาสอนพระพุทธศาสนา

การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ และระหว่างเพื่อนนักเรียนด้วยกันดังที่กล่าวแล้วว่า มนุษย์มีใจเป็นใหญ่ หากครูมีใจรักการสอน รักและเข้าใจศิษย์ย่อมทำให้ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่ดี หมายถึง การที่ทั้งสองฝ่ายเป็นทั้งผู้ให้ และผู้รับ เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รับฟังการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล ทำงานร่วมกันได้ เรียนรู้และช่วยกันแก้ปัญหาได้ ทั้งครูและศิษย์ต่างมีเจตคติที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่ดีจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าครูใช้ชีวิตเดินเข้าห้องเรียนให้นักเรียนอ่านหนังสือแล้วครูยืนอธิบายไปจนจบชั่วโมงก็ออกจากห้องไป การสอนแบบนี้ไม่ต่างอะไรกับการสอนโดยใช้โทรทัศน์หรือเทปบันทึกเสียง เป็นการส่งความรู้ทางเดียว โดยไม่เกิดปฏิกริยาโต้ตอบ นักเรียนน่าจะเกิดความรู้สึกอึดอัด เมื่อครูเดินเข้าห้องเรียนด้วยสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส เริ่มต้นบทเรียนด้วยการทักทายนักเรียน คุยกันถึงเหตุการณ์ ข่าว หรือเรื่องที่นักเรียนสนใจเกี่ยวกับบทเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียน ได้เล่า ได้บอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ทุกซักร้อนหรือตื้นตื้นดีใจ ครูแสดงความสนใจ รับฟังและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้พลัดเปลี่ยนกันพูดในเวลาและวาระต่าง ๆ กัน การปฏิบัติดังกล่าวนี้ย่อมทำให้ครูรู้จักศิษย์ และศิษย์ก็เกิดความไว้วางใจครู มีความมั่นใจว่าครูเป็นมิตร ความสัมพันธ์ที่ดีได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยวิธีการหลากหลาย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วม ครูใช้สื่อการสอนเป็นเครื่องมือที่นักเรียนได้สนทนา ถกเถียงขัดแย้งกันอย่างมีเหตุผลย่อมทำให้นักเรียนต่างได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ครูคอยจัดแนวทางให้นักเรียนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ช่วยกันแก้ปัญหา ความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่เพื่อนจึงเกิดขึ้น นักเรียนไม่ใช่หุ่นที่นั่งเรียงแถวนิ่ง ๆ อยู่อีกต่อไป แต่เป็นมนุษย์ที่เคลื่อนไหว มีชีวิตชีวา

๑. การเสนอสิ่งเร้าและสนใจ

นักเรียนมีเจตคติต่อวิชาพระพุทธศาสนาว่าเป็นเรื่องของอุดมคติสูงส่งไกลตัว บางครั้งเป็นเรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ เรื่องของอดีตอันยาวนาน เรื่องของกฎเกณฑ์ที่คอยควบคุมมิให้ทำสิ่งใดได้ดังใจตน

ดังนั้น การที่จะสร้างศรัทธาให้นักเรียนเกิดความรู้สึกตระหนักในสำคัญของการนับถือศาสนา จึงต้องใช้สื่อสิ่งเร้าเชื่อมโยงให้เห็นว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของเขา และช่วยให้เขาประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างแท้จริงนักเรียนแต่ละคนมีวิถีชีวิต มีภูมิหลัง มีความสามารถ ความสนใจที่แตกต่างกัน ครอบครัวของนักเรียนมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน นักเรียนจึงมีความรู้สึกนึกคิดและวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกันด้วย

๑. ธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติที่นักเรียนได้พบเห็นอยู่ทุกวัน และมีได้พิจารณา เช่น ใบไม้ผลิอ่อน ใบไม้ที่เขียวชอุ่ม ใบไม้แก่ที่เหลืองจัด ใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมอยู่บนพื้นดิน ตัวหนอนที่เกาะอยู่บนก้านกุหลาบสีสวย น้ำที่นองขังจนเน่าและน้ำที่ใสไหลเย็น ผักตบชวาที่ลอยไหลไปตามสายน้ำ ลมที่พัดเย็นและพายุที่พัดกระหน่ำทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า ฯลฯ การใช้ธรรมชาติเป็นสื่อสิ่งเร้านี้ พระบรมศาสดาได้ทรงใช้อยู่เสมอในสมัยพุทธกาล และยังคงเป็นสื่อที่ดีที่ครูควรนำมาใช้สอนอยู่เสมอ

๒. ข่าวน่าสนใจและเหตุการณ์เป็นสื่อสิ่งเร้าและจงใจให้นักเรียนเกิดความสนใจใคร่รู้ ช่วยให้ครูสามารถจัดเป็นกิจกรรมเสริมสร้างศรัทธา กิจกรรมสอนสาระของบทเรียนและกิจกรรมสรุปได้ทุกขั้นตอน การใช้ข่าวและเหตุการณ์นำสู่การสอนหลักธรรมต่าง ๆ หรือนำมาสอนตามเทศกาลวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ย่อมทำให้นักเรียนตระหนักว่า วิชาที่เรียนอยู่มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน และเป็นตัวอย่างให้นักเรียนคิดวินิจฉัยสิ่งผิดชอบชั่วดีได้ด้วยตนเอง

๓. การใช้สื่อและวิธีการจัดเสนอสื่อต่างๆ เพื่อเร้าความสนใจ เช่น การจัดป้ายนิเทศ จัดนิทรรศการ การใช้เพลง ดนตรี เกม นิทาน กรณีปัญหา กรณีตัวอย่างสถานการณ์จำลอง เสนอเป็นวีดิทัศน์ ภาพเคลื่อนไหว คอมพิวเตอร์ เทปบันทึกเสียง ย่อมช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ได้ดี

๔. การจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ตรวจสอบความรู้ ความคิดของตนเอง และได้ทราบผลทันที ช่วยเสริมแรงและจงใจให้นักเรียนต้องการปรับปรุงตน หรือปรับปรุงผลงานให้ดีขึ้น ดังนั้นคำวิจารณ์อย่างมีเหตุผล คำชมเชย การให้รางวัลการประกาศเกียรติคุณ จึงเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยเสริมแรงและจงใจนักเรียนต่อการเรียนพระพุทธศาสนา

๒. การจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม

บรรยากาศของการเรียน เป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งที่ทำให้การเรียนเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มักจะเบื่อหน่ายบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ซ้ำซากจำเจดังนั้นการจัดชั้นเรียน การจัดที่นั่งเรียน การจัดป้ายนิเทศและสื่อการเรียนต่างๆ ให้มีลักษณะหลากหลาย จึงช่วยให้การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาการที่ทันสมัย น่าค้นคว้าแสวงหาคำตอบ เกิดการเรียนรู้ที่ดีต่อไป ชั้นเรียนระดับมัธยมศึกษา มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างจากชั้นอนุบาลและประถมศึกษา สภาพ

ของชั้นเรียนไม่จำเป็นต้องตกแต่งสีสันสะดุดตา หากแต่มีความเรียบง่าย สะอาด ปลอดภัย ถูกสุขลักษณะก็เพียงพอแล้ว การเปลี่ยนบรรยากาศอาจทำได้โดย

๑. จัดโต๊ะเรียนใหม่ แทนที่จะนั่งเรียงแถว ก็เปลี่ยนเป็นนั่งรูปตัว U บ้าง จัดทำให้เป็นครึ่งวงกลมบ้าง หรืออาจถอยโต๊ะร่นไปชิดผนังหลังห้อง แล้วเหลือที่ว่างไว้ครึ่งห้อง เพื่อใช้ฝึกการกราบและมรรยาทต่างๆ หากพื้นไม่สะอาดพออาจใช้เสื่อปูพื้น เพื่อให้ครูและนักเรียนได้นั่งและฝึกหัด

๒. ถ้าโรงเรียนมีห้องประชุม ห้องจริยศึกษา ครูอาจพานักเรียนไปเรียนยังห้องที่ว่างนั้น เพื่อความสะดวกในการใช้สื่อและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องการให้นักเรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในการเรียน

๓. ถ้าสถานที่อำนวยการ ครูอาจเปลี่ยนบรรยากาศโดยพานักเรียนไปนั่งเรียนที่สนามใต้ร่มไม้ท่ามกลางธรรมชาติที่มีความสงบเพียงพอ

๔. ถ้าโรงเรียนอยู่ใกล้วัดและมีโบสถ์วิหารที่กว้างขวางพอ ครูควรพานักเรียนไปเรียนที่โบสถ์ วิหาร หรือศาลาการเปรียญเป็นบางครั้ง เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นแหล่งวิทยาการที่ดีในการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

บรรยากาศในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ในระดับมัธยมศึกษาชั้นควรจะมีลักษณะแจ่มใส ร่าเริง แต่ไม่ถึงกับต้องเล่นเกม ร้องเพลงหรือกระโดดโลดเต้น เพราะนักเรียนเริ่มเข้าวัยรุ่นแล้ว ควรฝึกให้รู้จักสงบและคิดไตร่ตรองอย่างผู้ใหญ่ แต่ก็มีผู้แย้งว่าในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เด็กยังชอบแสดงออกทางการเล่น และศิลปะดนตรีอยู่ ดังนั้น การจัดบรรยากาศอย่างสนุกสนานก็น่าจะทำได้ ส่วนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น บรรยากาศการเรียนที่มีลักษณะเชิงวิทยาการก็น่าจะเหมาะสม ครูที่สอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงควรเลือกจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมของระดับของนักเรียน เหมาะกับวัย และความสนใจใคร่รู้ของผู้เรียน เหมาะกับบทเรียนที่สอนและเหมาะกับวิธีการ-กิจกรรมการเรียนการสอน บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาบรรลุตามเจตนารมณ์

๓. รูปแบบการเรียนรู้

รูปแบบการเรียนรู้เป็นโครงสร้างที่ใช้เป็นแนวในการสร้างกิจกรรมการเรียนการสอนและจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ลักษณะเด่นของรูปแบบการเรียนการสอน มีดังต่อไปนี้

๑. ระบุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของเนื้อหาที่จะสอน
๒. มีหลักการหรือสมมติฐานเกี่ยวกับลักษณะของผู้เรียน และกระบวนการเรียนรู้
๓. มีแนวทางในการพัฒนากิจกรรมการเรียนแต่ละช่วง
๔. มีรูปแบบที่แน่นอนและชัดเจนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๕. มีการวิจัยหรือประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบนั้นๆ สามารถสรุปได้ (Teaching Models in Education the Gifted: ๑๙๘๒)

การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องสำคัญยิ่งของประเทศชาติ ที่จะต้องใช้สิ่งที่มีคุณค่ายิ่งของสังคมไทยเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปการเรียนรู้ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม หลักสูตรได้ออกแบบให้สอนเน้นความคิดรวบยอด คือ ความศรัทธาต่อพระรัตนตรัย โดยการสร้างศรัทธาด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความศรัทธาของผู้เรียนที่มีต่อพระรัตนตรัย การจัด การเรียนรู้พระพุทธศาสนาจึงควรโยงสาระการเรียนรู้ของพระพุทธศาสนา ควรทำดังนี้

๑. ครูควรใช้คำถามกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความคิดระดับสูง (High Level Thinking) โดยเราให้เด็กนำข้อมูลความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ พยายามเพิ่มศักยภาพการคิด นำความรู้ไปใช้ และพัฒนาแนวใหม่อย่างต่อเนื่อง ประเมินความเหมาะสมเผชิญสถานการณ์และต้องสนใจแก้ปัญหาหรือพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. คำถามหรือแบบฝึกหัดเมื่อครูสอนพระพุทธศาสนาควรเป็นคำถามปลายเปิด (Open Endedness) เพื่อให้เด็กเรียนคิดได้กว้างขวาง และหลากหลาย ไม่ควรเป็นเรื่องที่มีคำตอบถูกเพียงคำตอบเดียว

๓. ส่งเสริมกรณีศึกษาให้สามารถค้นพบวิธีแก้ปัญหา กรณีพบทางออกของชีวิตด้วยตนเอง โดยใช้กระบวนการคิดแบบยล คือ โยนิโสมนสิการ

๔. ฝึกการใช้กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณให้มากโดยศึกษามาจากสภาพแวดล้อมที่กว้างขวางด้วยบริบทที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรม การศึกษาพระพุทธศาสนาควรส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจถึงหัวใจพระพุทธศาสนา ควรส่งเสริมการเรียนรู้โดยใช้วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ซึ่งจะเป็นหนทางในการหล่อหลอมความเป็นไทย

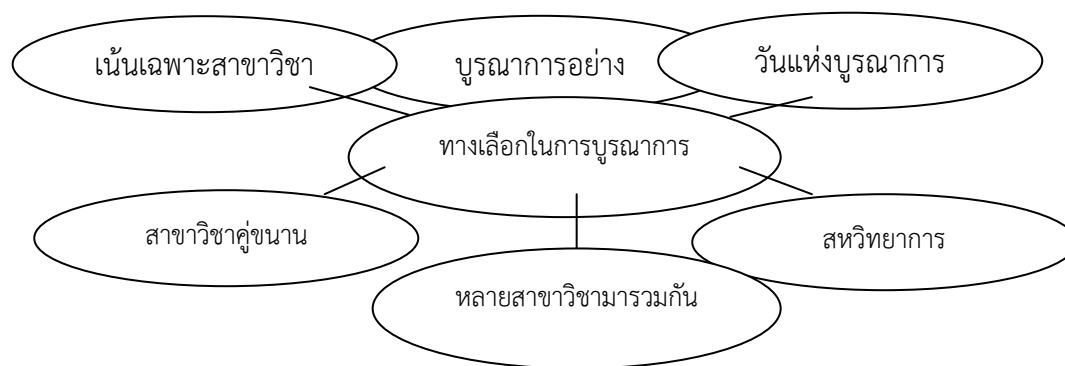
๕. ส่งเสริมให้นักเรียนมีอิสระในการเลือกเรื่องที่ต้องการศึกษาค้นคว้า เช่น เลือกศึกษาเรื่องจากชาดก และเรื่องน่ารู้ การให้อิโณกสนักเรียนเลือกจะช่วยสร้างนิสัยรักอิสระ และเป็นคนมีความคิดสร้างสรรค์

๖. จัดระยะเวลาเรียนให้พอเหมาะและมีความหลากหลายของวิธีการ ครูควรสร้างกิจกรรมที่ทำท่ายความสามารถของเด็ก คาคคเนเวลาอย่างเหมาะสม และเข้าใจหลักการของการบูรณาการเชื่อมโยงหัวข้อความรู้ไปสู่ความคิดรวบยอดที่เป็นองค์รวม

๔. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นทักษะกระบวนการ

การปฏิรูปการศึกษาเป็นกระแสโลกที่ทุกประเทศต้องดำเนินการให้ผลผลิตของระบบการศึกษา คือ ผลการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานสูง พระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มุ่งปฏิรูปการศึกษาโดยมีการเรียนรู้เป็นหัวใจและสาระบัญญัติมาตรา ๒๓ กำหนดให้เน้นองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้และคุณธรรม จริยธรรม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ กำหนดแนวทางการจัดการเรียนรู้ ตามแนวทางของหมวด ๔ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มุ่งให้คนไทยเป็นคนดี เก่ง และมีศักยภาพในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ได้พัฒนาตามแนวทางของ Standard-based Curriculum คือ เป็น หลักสูตรที่มาตรฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่มสาระเป็นเครื่องกำหนดคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนในทุกมาตรฐานการเรียนรู้ จะประกอบด้วยองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้เป็นเสมือนมาตรฐาน หลักสูตรมีเจตนารมณ์ที่จะเน้นความรู้คู่คุณธรรม การเรียนรู้ตามหลักสูตรนี้จะเน้นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ วิชาของการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่สำคัญ ๆ ได้แก่ กระบวนการความคิดรวบยอดที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอดในสาระการเรียนรู้ที่กำหนดอย่างถูกต้อง ชัดเจน กระบวนการคิดวิเคราะห์ โดยใช้โยนิโสมนสิการ กระบวนการสืบค้น กระบวนการฝึกปฏิบัติบริหารจัดการ เจริญปัญญา กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) กระบวนการเผชิญสถานการณ์เพื่อการตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ครูผู้สอนจะต้องนำไปจัดการเรียนรู้ เจตนารมณ์ของการจัดการเรียนรู้พระพุทธ ศาสนาตามหลักสูตรใหม่นี้ได้ออกแบบไว้อย่างยืดหยุ่น เอื้อต่อการสอนแบบบูรณาการ โดยครูจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ ซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบ เพื่อการประหยัดเวลาและนำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในสาระการเรียนรู้ การเรียนรู้พระพุทธศาสนาอาจมีทางเลือกได้ดังต่อไปนี้

๑. การออกแบบเนื้อหาสาระแบบเน้นเฉพาะสาขาวิชา การออกแบบเนื้อหาสาระแบบนี้เน้นที่การแยกย่อยเนื้อหาออกเป็นวิชาต่างๆ และจัดให้เรียนแต่ละวิชาอย่างคร่ำๆ ในแต่ละวัน ไม่มีการพยายามบูรณาการวิชาใดๆ เข้าด้วยกัน

๒. การออกแบบเนื้อหาสาระแบบสาขาวิชาคู่ขนาน การจัดการเรียนรู้แบบนี้ครูจะจัด ลำดับบทเรียนให้สอดคล้องกับบทเรียนในสาขาวิชาอื่นที่อยู่ในขอบข่ายเดียวกันเป้าหมายที่มุ่งเน้นให้เกิดผลในทันที คือ ผู้เรียนได้เชื่อมโยงการเรียนรู้ในวิชาหนึ่งไปสู่อีกวิชาหนึ่ง

๓. การจัดเนื้อหาสาระแบบหลายสาขาวิชามารวมกัน การจัดเนื้อหาสาระแบบหลายสาขามารวมกันมีข้อเสนอแนะว่าบางวิชาที่เกี่ยวข้องกัน ควรพิจารณารวมกันไว้ในหน่วยหนึ่งหรือวิชาหนึ่งเพื่อที่จะได้ศึกษาเรื่องราวหรือประเด็นนั้นอย่างลึกซึ้ง ลักษณะนี้ต่างจากการจัดเนื้อหาสาระแบบคู่ขนานซึ่งจะเป็นเฉพาะที่ขอบข่ายเนื้อหาและการจัดลำดับเนื้อหา ถ้าจะเปรียบเทียบการจัดเนื้อหาสาระแบบนี้ให้เป็นอีกก็คือ เปรียบเสมือนวงล้อที่มีสีสันอันเกิดจากสีต่างๆ มาประกอบเข้าด้วยกัน กลุ่มสีต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกันก็เปรียบเสมือนสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันโดยตรง

๔. การจัดเนื้อหาสาระแบบสหวิทยาการ การจัดเนื้อหาสาระแบบนี้ เป็นการนำวิชาต่างๆ ที่สอนอยู่ในหลักสูตรโรงเรียนมัธยมศึกษา เช่น ภาษา คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ศิลปะ ดนตรี พลศึกษา มารวมเข้าด้วยกันเป็นหน่วยการเรียนรู้ จุดสำคัญคือ ผู้ออกแบบต้องพยายามให้เนื้อหาวิชาทั้งหมดเป็นพื้นฐานในการสร้างภาพรวม หน่วยการเรียนรู้แต่ละหน่วยจะต้องกำหนด เวลาให้ เช่น ๒-๓ วัน, ๒-๓ สัปดาห์ หรือ ๑ ภาคเรียน

๕. การจัดในรูปแบบของวันแห่งการบูรณาการ การจัดในรูปแบบนี้ก็คือ จัดให้มีหนึ่งวันเต็มสำหรับการบูรณาการเนื้อหา โดยนำเอาหัวข้อหรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากโลกของนักเรียนมาเป็นเนื้อหาหลัก จุดเน้นอยู่ที่การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนในชั้นเรียน ที่มุ่งเน้นที่คำถามและความสนใจของนักเรียนมากกว่าเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

๖. การจัดเนื้อหาสาระแบบบูรณาการอย่างสมบูรณ์ การจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตรแบบนี้มีลักษณะเป็นสหวิทยาการมากที่สุด นักเรียนจะต้องอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมของโรงเรียน และสร้างหลักสูตรขึ้นจากชีวิตของนักเรียนในแต่ละวัน ตัวนักเรียนเองมีความรู้สึกเป็นอิสระสามารถชี้นำตนเองได้ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ตรงกันกับหลักสูตรแบบดั้งเดิม ที่ดูจะส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาคนอื่น^{๒๑}

^{๒๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การบูรณาการข้ามวิชา, (กรุงเทพฯ : ศุภสมาคมฯ, ๒๕๔๔), หน้า

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการนี้ครูจะต้องใช้จิตวิทยาพัฒนาการควบคู่ไปด้วย คือให้ความสำคัญกับบุคลิกภาพของผู้เรียน ผู้เรียนระดับอนุบาลจะใช้การบูรณาการอย่างสมบูรณ์ได้ดี เพราะการจัดการเรียนรู้เน้นสมรรถภาพ ให้ผู้เรียนได้เรียนและเล่นอย่างมีคุณค่า ในระดับประถมศึกษา ๑-๓ จะต้องเริ่มให้มีสาระการเรียนรู้บ้าง เพื่อการอ่านออก เขียนได้ และคิดวิเคราะห์ เวลาเรียนส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปกับเรียนรู้ภาษาแม่ และการคิดคำนวณเบื้องต้นชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ จะต้องเริ่มให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้น ในระดับมัธยมศึกษาการบูรณาการควรบูรณาการในรูปแบบวิทยาการมากขึ้น

การออกแบบการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔ นี้ จะเน้นการเชื่อมโยง บูรณาการรายละเอียดสาระการเรียนรู้เป็นความคิดรวบยอดหรือเรื่องใหญ่ ๆ ๓ เรื่อง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อบรมบ่มเพาะผู้เรียนให้มีศรัทธาอย่างแน่วแน่ต่อพระรัตนตรัย การออกแบบดังกล่าวจะสอดคล้องกับการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ซึ่งจะสามารถเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ย่อย ให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจและฝึกปฏิบัติข้อธรรมให้สามารถเผชิญสถานการณ์ คือ ปัญหาและความทุกข์ยากต่างๆ โดยใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์ เช่น โยนิโสมนสิการ คิดหาสาเหตุของปัญหา ฝึกปฏิบัติตามหนทางที่ชอบ และค้นพบทางออก หรือวิธีดับทุกข์ เกิดความสุข

๕. รูปแบบการเรียนการสอน

วิธีการเรียนรู้ที่ใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์และตัดสินใจแก้ปัญหา การศึกษาที่หย่อมสัมพันธ์สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต วิธีชีวิตมนุษย์ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง การขัดแย้ง มีสุข มีทุกข์ มีความสมหวัง ผิดหวังเป็นธรรมดา นักเรียนควรมีโอกาสได้เรียนรู้วิถีทางของชีวิตที่สัมพันธ์กับวิธีการศึกษา ซึ่งสุนน อมรวิวัฒน์ ได้จัดไว้ดังต่อไปนี้

๑. การเผชิญ ชีวิตเมื่ออุบัติขึ้นและเจริญเติบโตย่อมต้องได้ผ่านพบผู้คน สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์มากมายหลายแบบ คนทุกวัยต้องเผชิญกับความสับสน ความเปลี่ยนแปลง และเรียนรู้ที่จะเข้าใจภาวะที่ต้องเผชิญนั้น

๒. การผจญ ความสับสนและซับซ้อนของประสบการณ์ที่บุคคลได้ผ่านพบ ทำให้เกิดเงื่อนไข และปัญหา เขาต้องเรียนรู้วิธีการต่อสู้ แก้ไขปัญหาด้วยความพร้อมทุกด้าน มีวิธีการผจญสถานการณ์ที่ถูกต้องทำนองคลองธรรม และมีหลักการ

๓. การผสมผสาน ชีวิตและสังคมอันมีองค์ประกอบที่ละเอียดอ่อน และหลากหลายย่อมต้องการความสัมพันธ์ที่ผสมกลมกลืนกันสนิทได้สัดส่วนพอเหมาะ มีเหตุผล และนำไปสู่ความวัฒนา เพราะเมื่อใดกลไกและองค์ประกอบของชีวิตไม่กินเกลียวกัน เกิดความขัดแย้งอย่างยากที่จะแก้ไขเมื่อนั้นชีวิตจักต้องวิบัติลง

๔. การเผชิญ มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ฝึกฝนความคิดความสามารถและวิธีการที่จะสามารถเอาชนะปัญหาได้สำเร็จ โดยไม่ก่อปัญหาสืบเนื่องต่อไป เมื่อการศึกษาสามารถช่วยให้มนุษย์เอาชนะปัญหาได้ การศึกษาจึงเป็นประโยชน์แก่ชีวิตโดยแท้

กระบวนการสอนเพื่อเผชิญสถานการณ์ที่จะอธิบายต่อไปนี้ สุมณ อมรวิวัฒน์ ได้นำหลักพุทธธรรมมาจัดเป็นกระบวนการเรียนการสอนขึ้น และได้ให้หนังสือปริญญาบัณฑิตนำไปปรับใช้ทดลองสอนปรากฏผลว่าผู้เรียนตามกระบวนการนี้มีพัฒนาการเรียนรู้อย่างเป็นที่น่าพอใจและบรรลุวัตถุประสงค์ทุกประการ กระบวนการของกิจกรรมการสอนนี้มี ๔ ขั้นตอน คือ

๑. การรวบรวมข้อมูล ข่าวสาร ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ
๒. การประเมินค่าเพื่อหาคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม
๓. การเลือกและการตัดสินใจ
๔. การฝึกปฏิบัติ

เมื่อนำขั้นตอนดังกล่าวมาจัดเป็นแผนการสอนสามารถจัดเป็นขั้นตอนการสอนได้ดังนี้

๖. การสร้างศรัทธา

๑. ครูใช้ช่วงเวลาหนึ่งก่อนทดลองสอนในการเตรียมตัวครู เพื่อสร้างสัมพันธที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน ครูแสดงความรักและความเมตตาต่อนักเรียนอย่างจริงใจ
๒. ก่อนเริ่มบทเรียนแต่ละครั้ง ครูจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชั้นเรียนให้สอดคล้องกับเนื้อหาของบทเรียน และเข้าใจให้นักเรียนให้ความสำคัญของบทเรียน
๓. ครูเสนอสถานการณ์ ปัญหา หรือกรณีตัวอย่าง พร้อมทั้งแนะนำหลักการปฏิบัติโดยใช้หลักธรรมเป็นพื้นฐานนำไปสู่การเลือกและแก้ปัญหาหลาย ๆ ทาง

๗ ขั้นตอน

ครูหรือนักเรียนนำเสนอสถานการณ์ปัญหา หรือกรณีตัวอย่าง และหลักการปฏิบัติตนโดยใช้หลักธรรมเป็นพื้นฐานนำไปสู่การเลือกและการแก้ปัญหาหลาย ๆ ทาง

๑. ฝึกทักษะการแสวงหาและรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้และหลักการ
๒. นักเรียนฝึกสรุปประเด็นสำคัญ เพื่อประเมินค่า แนวทางแก้ปัญหาว่าทางใดดีที่สุด โดยใช้วิธีคิดหลาย ๆ วิธี (โยนิโสมนสิการ)
๓. ฝึกทักษะการเลือกและการตัดสินใจ โดยให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและคิดทดสอบด้วยเหตุผลจนมั่นใจว่าเป็นทางเลือกที่ถูกต้อง
๔. นักเรียนลงมือปฏิบัติทั้งในเวลาเรียนและนอกเวลาเรียน โดยมีครูคอยสังเกตแนะนำ และให้วิธีการให้คำปรึกษาหารืออันกัลยาณมิตร

๘. ขั้นสรุป

๑. นักเรียนแสดงออกด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การพูด การเขียน หรือการกระทำต่างๆ สมองตอบสิ่งเร้าในรูปแบบที่เหมาะสมกับความสามารถและวัย

๒. ครูสรุปบทเรียน

๓. วัดและประเมินผลตนเอง โดยเพื่อน โดยครู^{๒๒}

กระบวนการ

เผชิญสถานการณ์	ผลผลิต	วิธีสอน	กิจกรรม
วัดและประเมินผล	การทดลองข้อเขียนแบบต่างๆ การสังเกตพฤติกรรมแบบต่างๆ		
๑. การรวบรวม ข่าวสาร หลักการ ความรู้ ๒. การประเมินค่า ๓. การเลือกและ ตัดสินใจ ๔. การปฏิบัติ กระบวนการทั้ง ๔ ขั้น	๑. เนื้อหา หลักการ ความรู้ ความเข้าใจ ๒. การคิด วิธีคิด ๓. การประยุกต์ความคิด และแสวงหาแนวทาง สนองจุดประสงค์ ๔. ทักษะ ความสามารถ ปฏิบัติได้ แก้ปัญหาได้ เจตคติ คุณธรรมและ คุณสมบัติอันพึงประสงค์	ใช้ตำรา แบบสืบสวน- สอบสวน แบบหน่วย แบบแก้ปัญหา แบบอนุมาน แบบอุปมาน	บรรยายอภิปราย ค้นคว้ารายงาน ศึกษานอกสถานที่ การทดลองการ วิเคราะห์การ สรุปผลสถานการณ์ จำลอง บทบาทสมมติ การแสดงการเล่า เองการร้องเพลง การถาม-ตอบ การสาธิต
แผนภูมิแสดงการประยุกต์กระบวนการเผชิญสถานการณ์ในการสอน ^๑			

^{๒๒} สุมณ อมรวิวัฒน์, การประเมินผล, (นนทบุรี , โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๐), หน้า.

ประวัติความเป็นมาของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ความเป็นมาของโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมได้ดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๘-๒๕๕๐ โดยแรกเริ่มรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้จำนวน ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระสอนธรรมในโรงเรียนที่เข้าไปสอนในสถานศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ประมาณ ๖๐๐ รูป ภายหลังต่อมาจากการที่กระทรวงวัฒนธรรมได้ทำข้อตกลงความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ และมีการประชุมร่วมกัน พบว่ากระทรวงศึกษาธิการมีความต้องการพระสอน ฯ ไปสอนในโรงเรียนเฉพาะที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ไม่น้อยกว่า ๕๘,๐๗๓ รูป โดยเฉพาะโรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากกว่า ๑๐,๐๐๐ แห่ง

ดังนั้น กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้วิเคราะห์เหตุผลความจำเป็นและบริบทที่เกี่ยวข้องทุกด้าน แล้วจึงได้มีแนวคิดว่าจะขยายพระสอน ฯ ให้เข้าไปสอนโรงเรียน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ คือ ๑ ตำบล ต่อ ๑ พระสอน ฯ โดยจะขยายเพิ่มขึ้นอีก ๔,๐๐๐ รูปเป็นการนำร่อง จากนั้นได้เสนอของบประมาณกลางจากรัฐบาลเพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายของพระสอน ฯ จำนวน ๔,๐๐๐ รูป रुपये ๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน และเป็นค่าดำเนินการจัดทำหนังสือ อุปกรณ์เกี่ยวกับการเรียนการสอน การติดตามประเมินผลโครงการเพื่อให้สาธารณชนทั่วประเทศเห็นความสำคัญของพระสงฆ์ โดยมุ่งเน้นประโยชน์ที่จะได้รับ คือ ผู้เรียนได้แก่ เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และมีเป้าหมายเพิ่มจำนวนพระสอน ฯ ให้มากขึ้นเป็น ๒๐,๐๐๐,๐๐๐ รูป เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ตามเป้าหมาย

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ กรมการศาสนาได้เปลี่ยนบทบาทการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ดำเนินการมาแต่เดิมไปสนับสนุนกิจกรรมคุณธรรมอื่นๆ โดยได้โอนภาระงานพร้อมงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการ และได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาดำเนินการจัดเข้าในพันธกิจประเภทงานให้บริการวิชาการแก่ชุมชน โดยได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๕ หน่วยงาน ดังนี้

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพระสงฆ์ที่มีความพร้อมและมีพระที่สอนอยู่ในสถานศึกษาต่าง ๆ อยู่แล้ว

๒. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีศึกษานิเทศก์และสถานศึกษา/โรงเรียนที่มีความต้องการพระสอน ฯ

๓. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลโครงการ ฯ มาแต่

เริ่มแรก

๔. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีผู้อำนวยการพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ส่งเสริมพระสอนฯ ที่เข้าไปทำการสอนในโรงเรียน

๕. ภาคคณะสงฆ์ทั้ง ๑๘ ภาค มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดซึ่งปกครองดูแลพระสอน ฯ ทั่วประเทศ

กระบวนการบริหารจัดการโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อได้รับมอบโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน พร้อมทั้งงบประมาณมาแล้ว เพื่อให้การดำเนินงานโครงการพระสอนฯ มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ อันพึงประสงค์คือนักเรียนได้รับการปลูกฝังในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมจากพระสอน ฯ โดยตรง และคุ้มค่า กับงบประมาณที่ได้รับ จึงได้เตรียมแผนปฏิบัติการรองรับการดำเนินการโครงการ ฯ อย่างเป็นระบบ และได้ดำเนินการประสานงานกับคณะสงฆ์ สถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยได้มีการประชาสัมพันธ์ โครงการ ฯ และจัดอบรมถวายความรู้เพิ่มประสิทธิภาพพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ เพื่อสร้าง ศักยภาพในการทำงานให้เป็นที่ยอมรับของสถานศึกษา และเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้กับ นักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องพร้อมกับมีความประพฤติที่ดี งาม โดยได้จัดแผนการดำเนินการโครงการซึ่งมีกระบวนการบริหารโครงการดังนี้

๑. จัดประชุมคณะกรรมการโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๒. จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการ/อำนวยการโครงการพระสอน ฯ ทั่วประเทศ
๓. การปฐมนิเทศพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ
๔. การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเข้มข้นวิทยากรแกนนำโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๕. การอบรมพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๖. การจัดทำคู่มือ หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ และพัฒนาเว็บไซต์โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๗. การวิจัย
๘. การนิเทศ การติดตามประเมินผล
๙. การจัดถวายค่าตอบแทน
๑๐. การรับสมัคร/การคัดเลือกพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ

๑. จัดประชุมคณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

สืบเนื่องมาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาบริหารต่อจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้มีประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ประกอบด้วย (๑) คณะกรรมการที่ปรึกษา (๒) คณะกรรมการอำนวยการ (๓) คณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผนงานโครงการ ฯ เพื่อให้การดำเนินงานโครงการ ฯ เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยและสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในรอบ ๑ ปี คณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง

พร้อมกันนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ ๒๔ ชุดโดยสัมพันธ์กับภาคสงฆ์ประกอบด้วย ภาคกลาง ๒๓ จังหวัด ๖ ภาค มีคณะกรรมการอำนวยการดูแลชุดละ ๑ ภาค ในส่วนของวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการรวม ๑๘ แห่งมีคณะกรรมการอำนวยการดูแลในแต่ละพื้นที่ ลงนามอนุมัติโดยอธิการบดี เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ทั้งนี้ คณะกรรมการแต่ละชุดจะมีหน้าที่รับนโยบายแผนการดำเนินการจากคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนของส่วนกลางมาปฏิบัติพร้อมทั้งอำนวยการโครงการพระสอน ฯ ในพื้นที่ที่ได้รับผิดชอบประจำหน่วยงานของตนเองเพื่อควบคุมดูแลส่งเสริม ภารกิจของโครงการ ฯ ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งคณะกรรมการโครงการ ฯ ในแต่ละพื้นที่ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการพร้อมทั้งได้ประสานงานกับภาคสงฆ์และภาครัฐพร้อมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดวงทิพย์ ตันทศรี ได้ศึกษาการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาระดับประถมศึกษาโรงเรียนสังกัดเทศบาลนนทบุรี ๑) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาความต้องการของผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองในการพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาโรงเรียนสังกัดเทศบาลนนทบุรี การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างครูอาจารย์-นักเรียน จำนวน ๕๗๓

ราย และใช้แบบสอบถาม แบบมาตราส่วนประมาณค่า เป็นเครื่องมือในการวิจัยแล้วนำมาวิเคราะห์ด้วย สถิติเชิงพรรณนา^{๒๓}

ผลการศึกษาพบว่า

๑) สภาพและปัญหาของการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในภาพรวมพบว่าอยู่ในระดับมากซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๘๙ โดยด้านการจัดกิจกรรมเสริม และด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน รองลงมาได้แก่ด้านการใช้สื่อ ด้านการวัดผลและประเมินผล ด้านการเรียนการสอน ด้านสถานที่และงบประมาณตามลำดับ

๒) ผลการศึกษาค้นหาความต้องการของผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองในการจัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษา โรงเรียนสังกัดเทศบาลนันทบุรี พบว่า ควรมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้น มีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและเหมาะสมกับเด็กนักเรียนและจัดให้มีการเข้าค่ายคุณธรรมเพื่อเสริมสร้างพัฒนาการด้านสติปัญญาให้เด็กนักเรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ ได้มีการทำวัตรสวดมนต์อาทิตย์ละครั้งในวันสุดสัปดาห์ และสามารถทำให้ครูและนักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรมที่ดีในจิตใจได้สำนักของทุกคน

พระนิคม ชุตินธโร (บุริวงศ์) ได้ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ๑. เพื่อศึกษารoles บทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน ๒. เปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน ๗ คน ครูผู้สอนจำนวน ๒๐๘ คน และผู้ปกครองจำนวน ๓๐๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าเอฟ และค่าความแตกต่างเป็นรายคู่โดยวิธีของ Scheffe^{๒๔}

^{๒๓} ดวงทิพย์ ตันทศรี, “จัดกระบวนการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษาโรงเรียนสังกัดเทศบาลนันทบุรี”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

^{๒๔} พระนิคม ชุตินธโร, “ศึกษารoles บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ผลการวิจัยพบว่า

๑. บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับด้านดังนี้ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความเสียสละ ด้านความมีวินัย และด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

๒. การเปรียบเทียบบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร พบว่า

๒.๑ ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง ด้านความมีวินัย ด้านความซื่อสัตย์ แตกต่างกัน ในด้านความเสียสละ ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๒.๒ ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๒.๓ ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

พระมหาสุทนต์ สุตสโน (นุราช) ได้ศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ และศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและครู จำนวน ๒๐๗ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน T-test และ One-way ANOVA โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๒๕}

ผลการวิจัยพบว่า

บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๑๓ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการบริหารจัดการ และด้านการเรียนการสอน

^{๒๕} พระมหาสุทนต์ สุตสโน, “ศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

การเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครู พบว่า

๑. ผู้บริหารและครูที่มีเพศแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

๒. ผู้บริหารและครูที่มี อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ ตำแหน่ง แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ผลปรากฏว่าไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ผู้บริหารและครูที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กกับโรงเรียนขนาดกลางมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนโรงเรียนขนาดใหญ่ไม่แตกต่าง

พระมงคล จจิตมมงคล (สังฆราช) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อขวัญกำลังใจของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ การวิจัยฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาความแตกต่างของปัจจัยทางชีวสังคมที่มีผลต่อขวัญกำลังใจของพระสอนศีลธรรมที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียน และ๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อขวัญกำลังใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน^{๒๖}

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ จำนวน ๒๕๕ รูป ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบแบบง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม (Questionnaires) มาตราส่วนประเมินค่าที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๗๒ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่า t-test การทดสอบค่า F-test โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA) กำหนดค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

^{๒๖} พระมงคล จจิตมมงคล (สังฆราช), “ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อขวัญกำลังใจของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒. หน้า ก.

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า

พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ มีความคิดเห็นต่อปัจจัยในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง มีค่าเฉลี่ย ๓.๔๔ และเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความอิสระในการปฏิบัติงาน มีระดับความคิดเห็นมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย ๓.๗๗ รองลงมา คือ ด้านสิ่งจูงใจที่ไม่เป็นปัจจัยค่าตอบแทน และด้านการยอมรับนับถือ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ ๓.๖๗ ส่วนที่มีความคิดเห็นน้อยสุด คือ ด้านสิ่งจูงใจที่เป็นปัจจัยค่าตอบแทน มีค่าเฉลี่ย ๒.๗๕ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕ มีความคิดเห็นต่อขวัญกำลังใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๔.๑๑ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ขวัญกำลังใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปฏิบัติงานตามระเบียบ มีระดับความคิดเห็นมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย ๔.๑๖ รองลงมา คือ ด้านความต้องการที่จะอยู่ในงานต่อไป มีค่าเฉลี่ย ๔.๐๙ ส่วนที่มีความคิดเห็นน้อยสุด คือ ด้านความตั้งใจในการทำงาน มีค่าเฉลี่ย ๔.๐๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธว่า คือโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” คือ มีปัญญารู้เข้าใจในทางคุณค่าแท้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา^{๒๗}

กระทรวงศึกษาธิการ ในตำราหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒๕๔๔ ได้ระบุไว้ว่าจากแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพของคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้คู่คุณธรรม ดังกล่าว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดให้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทยความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อและกำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนสังคม และประเทศชาติ^{๒๘}

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *โรงเรียนวิถีพุทธ*, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๘๒.

^{๒๘} กระทรวงศึกษาธิการ, *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔*, กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ, ๒๕๔๔, หน้า ๑๖.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้กล่าวว่า โรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียนเพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดี มีคุณภาพเพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคตเด็กจึงเป็นทั้งทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากร ตามแนวคิด ๔ ประการ คือ ๑) เด็กเป็นเป้าหมายรวมของการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปตามแนวทางที่ปรารถนา ถ้าปราศจากเด็กแล้วโรงเรียนก็ไม่ต้องมีหรืออยู่ไม่ได้โรงเรียนจะมีแต่ผู้บริหาร ครู และอาคารสถานที่ได้อย่างไร เด็กจึงเป็นทรัพยากรป้อนกระบวนการของโรงเรียน ๒) เด็กเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม โรงเรียนต้องจำลองเวทีสังคมเพื่อให้เด็กมีโอกาสฝึกฝนลักษณะนิสัยตามแนวทางที่สังคมปรารถนาโรงเรียนที่พัฒนาทรัพยากรคือเด็ก เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ชุมชนหรือสังคมจะเกิดหรือตายอยู่ที่คุณภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นสมาชิกของสังคมในอนาคต ๓) เด็กในฐานะทรัพยากรมีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรในรูปแบบอื่นตรงที่ว่า เด็กจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ผลิตและใช้ทรัพยากรในรูปแบบอื่น โรงเรียนจึงต้องพัฒนาเด็กให้เป็นผู้สามารถใช้ทรัพยากรอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๔) เด็กจะเป็นทรัพยากรที่มีค่าได้ต่อเมื่อเด็กมีคุณภาพ

โรงเรียนจึงมีหน้าที่พัฒนาเด็กให้มีคุณภาพทั้งความรู้ เจตคติและทักษะความชำนาญ^{๒๙}

ธวัชชัย ชิวจิรฉายากุล ได้กล่าวถึงการศึกษาคุณสมบัติของค่านิยมพื้นฐานทางจริยธรรมของคนไทย เพื่อศึกษาลำดับความสำคัญของค่านิยมทางจริยธรรมของคนไทย เพื่อศึกษาระบบความสัมพันธ์ของค่านิยมทางจริยธรรมและเพื่อศึกษาแนวทางในการสอนและปลูกฝังค่านิยมทางจริยธรรมให้นักเรียน ผลการวิจัยทางจริยธรรมของคนไทยมีความสำคัญลดหลั่นตามลำดับ คือ การรับผิดชอบ การมีวินัยในตนเอง การตรงต่อเวลา การพึ่งอาศัยกันการยึดตัวบุคคล^{๓๐}

นพมาศ อีระเวคิน ได้แสดงไว้ในหนังสือ จิตวิทยาสังคมสรุปความได้ว่าสังคมไทยถือได้ว่าเป็นสังคมชาวพุทธมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติในอดีตสังคมไทยได้อาศัยคำสอน วิถีทางวัฒนธรรม หรือประเพณีที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาในการหล่อหลอม และพัฒนาจิตใจให้เป็นคนดีรู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ในสมัยปัจจุบันผลจากการรับเอาอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านั้นก็เปลี่ยนไป จนก่อให้เกิดปัญหาและภาวะวิกฤติศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันสืบเนื่องมาจาก

^{๒๙} ชัยยงค์ พรหมวงศ์, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การพัฒนาเด็กพฤติกรรมเด็ก, นนทบุรี :โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗, หน้า ๑๒.

^{๓๐} ธวัชชัย ชิวจิรฉายากุล, “การศึกษาคุณสมบัติของค่านิยมพื้นฐานทางจริยธรรมของคนไทย”, ในคู่มือพัฒนาจริยศึกษา กรมศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙, หน้า ๑๗.

การประพัตติยย่อหย่อนของพระสงฆ์และการไร้การศึกษาด้านพระพุทธศาสนาของคนในสังคม ดังนั้น ในสภาพของสังคมปัจจุบัน ชาวพุทธควรให้ความสนใจกับการศึกษาหลักพระพุทธศาสนาให้มากขึ้นโดยควรที่จะต้องหันมาศึกษาและนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมประเทศชาติ ไม่ควรนำศาสนาไปแขวนไว้กับบุคคลหรือกระแสสังคม เพราะเมื่อทำเช่นนั้นชาวพุทธก็จะไม่มีหลักเกณฑ์ในการคิดที่ถูกต้อง เป็นมนุษย์ เนื่องจากเป็นการสร้างความสูงส่งทางด้านจิตใจให้มีความรับผิดชอบ ความรู้ดีรู้ชอบ มีความสำนึกในเรื่องเกี่ยวกับความถูกต้อง ความยุติธรรม และมีความสำนึกบาปบุญคุณโทษตลอดจนความรับผิดชอบต่อการทำของตนเอง^{๓๑}

มณฑนา สังฆะกฤษณ์ ได้กล่าวถึง ครูหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา สรุปความได้ว่า การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาจำเป็นว่าเป็นการจัดการศึกษาที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคนระดับกลาง ให้เป็นผู้มีความสามารถในการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมได้อย่างสมดุล สอดคล้องและเหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ โดยจะต้องมีครูผู้เป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาในการกล่อมเกล่าอบรมสั่งสอนอย่างต่อเนื่องตามพัฒนาการแต่ละวัย เนื้อหาวิชา ดังเช่นที่กระทำกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบันมุ่งไปสู่การสอนวิธีหาความรู้โดยครูต้องเป็นผู้ชี้แนะแนวทางในการแสวงหาความรู้ รวมทั้งเป็นผู้กระตุ้นและจุดประกายความใฝ่รู้แก่ศิษย์ เพราะสังคมไทยนับวันจะเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องความรู้จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นทุกวินาทีในขณะที่ความรู้เดิมบางอย่างก็ล้าสมัยในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน ดังนั้นครูจึงไม่สามารถให้เนื้อหาความรู้ได้ทั้งหมด แต่นักเรียนจะต้องค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เขาจึงจะก้าวตามทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมจึงจะทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและที่สำคัญสามารถช่วยพัฒนาชุมชนของตนเองได้^{๓๒}

สุปราณี ไกรวัตนุสรณ์ ได้กล่าวถึงปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดราชบพิตร กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ปีการศึกษา ๒๕๓๒ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นักเรียนรู้พระพุทธศาสนาจากโรงเรียนมากที่สุดและคิดว่าวิชาพระพุทธศาสนานำไปใช้ในชีวิตจริงได้นักเรียนส่วนใหญ่ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาน้อย และนักเรียนไม่เคย

^{๓๑} นพมาศ ธีรเวคิน, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒.

^{๓๒} มณฑนา สังฆะกฤษณ์, “ครูหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา”, **วารสารข้าราชการ**, ฉบับที่ ๑๗ ปีที่ ๔, (เมษายน – พฤษภาคม, ๒๕๔๐) : ๕.

อ่านพระไตรปิฎก ครูใช้วิธีบรรยายส่วนใหญ่ นักเรียนต้องการให้ครูนำวิธีการใหม่ ๆ มาใช้ในการสอน และต้องการทักษะศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ^{๓๓}

ครวญศิริ ประยงค์ ได้ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ตามความคิดเห็นของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยว่า โดยภาพรวม ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนามีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการสอนวิชา พระพุทธศาสนาว่ามีปัญหาพอสมควรจากการทดสอบสมมุติฐาน พบว่า อายุประสบการณ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จำนวนคาบที่สอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อสัปดาห์ และการฝึกอบรมมีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ควรมีคู่มือให้ผู้สอนทุกคนและมีการอบรมหรือสัมมนาเพื่อให้ครูผู้สอนมีการพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้น และผู้วิจัยได้เสนอโครงการฝึกอบรมหลักสูตรการผลิตสื่อเพื่อการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ^{๓๔}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก ได้ทำการวิจัยเรื่อง “จริยธรรมของเยาวชนไทย” โดยทำการวิจัยเกี่ยวกับลักษณะมุ่งอนาคตของเยาวชนในด้านจริยธรรมไทย ผลวิจัยสรุปว่าลักษณะมุ่งอนาคตแปรปรวนไปตามลักษณะทางสังคมและเพศชั้นเรียนคือ เพศหญิงมีลักษณะมุ่งอนาคตสูงกว่าเพศชายผู้ที่มีอายุน้อย และมีระดับการศึกษาต่ำมีลักษณะมุ่งอนาคตสูงกว่าผู้ที่มีอายุมาก และอยู่ในระดับการศึกษาต่ำ ^{๓๕}

พรสวรรค์ ศรีวรกุล ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนนาเชลิ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้น ทักษะกระบวนการอ่านคิดวิเคราะห์ และพบว่า ครูผู้สอนสาระภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ ส่วนใหญ่มีการวางแผนการจัดการกระบวนการเรียนรู้ มีการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ มีการตรวจสอบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ และมี

^{๓๓} สุปราณี ไกรวัตนุสสรณ์, ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดราชบพิตร, ใน **คู่มือพัฒนาจริยศึกษา กรมศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑.

^{๓๔} ครวญศิริ ประยงค์, “วิเคราะห์ปัญหาการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๒ตามความคิดเห็นของครูผู้สอน วิชาพระพุทธศาสนาในเขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗.

^{๓๕} ดวงเดือน พันธุมนาวิน และ เพ็ญแข ประจันปัจจนิก, “จริยธรรมของเยาวชนไทย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๐).

การแก้ไขปรับปรุงการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยรวมอยู่ในระดับดี ในส่วนของปัญหาและข้อเสนอแนะ เพื่อปรับปรุงพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่เน้น ทักษะกระบวนการอ่านคิดวิเคราะห์และเขียน พบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ขาดการนิเทศกำกับ ติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ ครูผู้สอนยังมีภาระงานหน้าที่พิเศษ นอกเหนือจากการสอนอยู่มาก นอกจากนั้นจำนวนนักเรียนต่อห้องยังมีจำนวนมาก ซึ่งมีผลกระทบต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้สอน อีกทั้งเวลาและคาบสอน ยังไม่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เน้นทักษะกระบวนการอ่านคิด วิเคราะห์ และเขียน ข้อเสนอแนะคือ การลดจำนวนนักเรียนให้พอเหมาะ ส่วนเรื่องเวลาและคาบสอน ควรจัดให้เพียงพอ เพื่อเอื้อต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ นอกจากนั้นการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่เน้น ทักษะกระบวนการอ่านคิดวิเคราะห์ และเขียน ยังพบว่าครูผู้สอนยังขาดสื่ออุปกรณ์ที่เอื้อต่อการ พัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ข้อเสนอแนะคือทางโรงเรียนควรสนับสนุนงบประมาณในการจัด สื่ออุปกรณ์ สื่อสิ่งพิมพ์ เอกสารประกอบการเรียนเทคโนโลยีที่ทันสมัยให้เพียงพอต่อการพัฒนาการเรียนรู้ในครั้งต่อไป^{๓๖}

สิทธิชัย หิรัญดิษฐ์ ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของผู้บริหาร โรงเรียนเทศบาลที่ตั้งอยู่ในเขตการศึกษา ๗ ผลการวิจัยปรากฏว่าครูโรงเรียนเทศบาลที่ตั้งอยู่ในเขต การศึกษา ๗ เห็นว่าผู้บริหารโรงเรียนได้ปฏิบัติงานในด้านการบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานธุรการและการเงินอยู่ในระดับมาก ส่วนการบริหารกิจการนักเรียน การบริหารงานอาคาร สถานที่ และการบริหารงานความสัมพันธ์กับชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง สิ่งที่ครูเห็นว่าเป็นปัญหาต่อการ ดำเนินงานในโรงเรียน คือผู้บริหารขาดคุณธรรม ในการบริหารงาน ระบบอุปถัมภ์ในการบริหารงาน มากกว่าระบบคุณธรรม ใช้ระบบเผด็จการในการบริหารงาน ไม่ใช้ระบบประชาธิปไตยในการบริหารงาน ตลอดจนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารการศึกษา ส่วนปัญหาอื่น ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินงาน บริหารโรงเรียน คือ งบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ บุคลากรไม่มีความสามัคคีกัน และไม่ให้ความ ร่วมมือในการปฏิบัติงาน และขาดความรู้ในการปฏิบัติงาน ปัญหาอิทธิพลของนักการเมืองท้องถิ่นที่มีต่อ ข้าราชการประจำ ปัญหาขาดบุคลากร และขาดห้องเรียน^{๓๗}

^{๓๖} พรสวรรค์ ศรีวรกุล “การจัดกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนเรยีนาเชลี จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ก.

^{๓๗} สิทธิชัย หิรัญดิษฐ์, “ ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนเทศบาลที่ตั้งอยู่ใน เขตการศึกษา ๗”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ก.

สุพล เครือมะโนรมย์^{๓๘} ได้ศึกษาเรื่อง การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่าความคิดเห็นของพนักงานครูเทศบาลเกี่ยวกับการใช้หลักธรรม พรหมวิหาร ๔ ในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่ นั้น ผู้บริหารสถานศึกษาได้นำหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา และมูทิตา ไปปฏิบัติในการบริหารงานในสถานศึกษาอยู่ในเกณฑ์ที่สูง ขณะที่อุเบกขานั้นถูกนำไปปฏิบัติในการบริหารงานในสถานศึกษาส่วนน้อย

^{๓๘} สุพล เครือมะโนรมย์, “ การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ก.

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรต้น

ตัวแปรตาม

